

Forsikringselskapers adgang til skjult overvåking av forsikringstaker

Kandidatnummer: 34

Antall ord: 14 308

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

01.06.2018

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	2
1.1	Tema og problemstilling	2
1.2	Rettskildebildet og metode	4
1.2.1	Lover	4
1.2.2	Praksis.....	5
1.2.3	Metodisk fremstilling.....	5
1.3	Avgrensning.....	6
2	Personvern og vilkårene for behandling av personopplysninger	8
2.1	Personvernets integritetshensyn	8
2.2	Personvernprinsipper	10
2.3	Vilkårene for behandling av personopplysninger	11
2.4	Forsikringsselskapenes hjemmelsgrunnlag.....	12
3	Forholdsmessighetsvurderingen	15
3.1	Generelt om forholdsmessighetsvurderingen etter personopplysningsloven. §§ 8 og 9	15
3.2	Ulovfestet vilkår om "kvalifisert mistanke"	15
3.3	Skjult overvåking må være "nødvendig"	18
3.3.1	Nødvendighetskriteriet etter personopplysningsloven. §§ 8 og 9	18
3.3.2	Nødvendighetskriteriet før overvåking iverksettes	19
3.3.3	Nødvendighetskriteriet under overvåkingen.....	22
3.4	Det må foreligge en "berettiget interesse"	25
3.5	Hensynet til "den registrertes personvern"	26
3.6	Oppsummering av forholdsmessighetsvurderingen.....	29
4	Konstitusjonelle og menneskerettslige rammer	31
4.1	Forholdet mellom EMK, Grunnloven og Personvernlovgivningen	31
4.2	EMK artikkel 8 (1).....	33
4.3	EMK artikkel 8 (2).....	35
4.3.1	Formålsvurderingen etter EMK artikkel 8 (2)	35
4.3.2	Nødvendighetsvurderingen etter EMK artikkel 8 (2).....	36
4.3.3	Lovkravet etter EMK artikkel 8 (2).....	36
5	Konsekvenser av urettmessig overvåking	45
5.1	Bøter	45
5.2	Erstatning som følge av brudd på menneskerettighetene	45
6	Avsluttende bemerkninger	48
7	Litteraturliste	50

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

I 2016 ble det avdekket forsikringssvindel for 353 millioner kroner,¹ og mørketallene anses å være store.² Seksti prosent av svindelen knytter seg til syke- og uføresaker, og det tas hele tiden i bruk nye metoder i svindelforsøkene.³ For å bøte på problemet bruker forsikringsselskapene betydelige ressurser på å avdekke svik, og utredningsmetodene utvikles i takt med det økte behovet.⁴ Tekniske undersøkelser, legeerklæringer eller samtaler med vitner er ikke alltid tilstrekkelig, og undersøkelser viser at flere av Norges store forsikringsselskaper benytter seg av skjult overvåking, herunder spaning av forsikringstaker med filmkamera, for å avdekke mulig svindel.⁵

Datatilsynet opplever et økt press fra forsikringsbransjen for tillatelser til ulike typer overvåking, inkludert overvåking av forsikringstakers helseopplysninger.⁶ Samtidig uttaler tilsynet at det er ønskelig at lovgiver tar stilling til forsikringsselskapenes utredningsvirksomhet, ettersom rettspraksis på området spriker.⁷ I Advokatforeningens årstale i 2008 uttrykte foreningens leder bekymring over at utredningsvirksomhet skjer i «*et rettssikkerhetsmessig tomrom*», og viste til at domstolene tillater at bevis innhentet ved ulovlige utredningsmetoder blir ført.⁸

Kriminalitetsutviklingen og den teknologiske utviklingen gjør at det er grunn til å tro at konflikten mellom forsikringsselskapenes interesser og personverninteressene stadig skjerpes. Forsikringsselskapene opplever en vekst i antall sviksaker, beløpene blir større, sakene mer komplekse og svindelmetodene stadig mer utfordrende å avdekke. Dette vil trolig medføre at forsikringsselskapers utredningsvirksomhet vil utvikle seg, både i omfang og metodebruk.⁹

¹ Finans Norge (2017).

² Færaas (2013).

³ Nanna Johannessen (2014).

⁴ Ibid.

⁵ Færaas (2013).

⁶ Datatilsynet (2017), s. 33.

⁷ PVN-2013-27.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

Datatilsynet hadde i 2014 tilsyn hos Gjensidige Forsikring, som resulterte i et overtredelsesgebyr på 600.000 kroner – det høyeste gebyret ilagt av Datatilsynet.¹⁰ Bakgrunnen var at Gjensidige hadde overvåket en forsikringskunde med filmkamera, uten at det, etter Datatilsynets vurdering, forelå hjemmel. Forholdet resulterte i saksgang både hos Personvernemnda og for lagmannsretten, hvor overvåkingen ble ansett rettmessig.¹¹ Noen måneder senere uttalte lagmannsretten, i en tilsvarende sak, at det hersket tvil over hjemmelsgrunnlaget i slike tilfeller, og konkluderte med at overvåkingen var ulovlig.¹²

All den tid flere store forsikringselskaper benytter seg av skjult overvåking og det foreligger indikatorer på at slike utredningsmetoder vil fortsette å utvikle seg, samtidig som rettspraksis på området spriker, er det behov for rettslig avklaring.

Forsikringselskapene hjemler i dag overvåkingen i personopplysningsloven av 14. april 2000 nr 31. § 8 bokstav f, hvor det fremgår at personopplysninger kan behandles dersom det er nødvendig for den behandlingsansvarlige å vareta en berettiget interesse, og hensynet til den registrertes personvern ikke overstiger denne interessen.¹³ Sammenholdt med personopplysningsloven § 9 bokstav e, hvor det følger at sensitive opplysninger kan behandles når det er nødvendig for å forsvare et rettskrav, registrerer forsikringselskapene også helseopplysninger gjennom overvåking.

Temaet for avhandlingen vil følgelig være *når* og *i hvilken grad* slik overvåking kan gjennomføres. Avhandlingen vil, i den forbindelse, redegjøre for de ulike momentene i forholdsmessighetsvurderingen utviklet gjennom norsk og internasjonal rettspraksis. Videre vil det vurderes *om* dagens hjemmel i det hele tatt er tilstrekkelig grunnlag for spaning av forsikringskunden, sett i lys av de skranker for inngrep i den private rettssfære som følger av menneskerettighetene.

¹⁰ PVN-2014-11.

¹¹ PVN-2014-11 og LB-2014-48321.

¹² LB-2014-35455.

¹³ Heretter popplyl. eller personopplysningsloven.

1.2 Rettskildebildet og metode

1.2.1 Lover

Avhandlingens tema berører personopplysningsvernet så vel som privatlivet, og avhandlingen har, som nevnt innledningsvis, to hovedproblemstillinger. Avhandlingens første del knyttes til personopplysningsloven, som angir de nærmere vilkår for behandling av personopplysninger.¹⁴ Avhandlingens andre del knytter seg i stor grad til Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjonen¹⁵ artikkel 8 som verner om retten til privatliv, og de nærmere vilkår for når det kan gjøres inngrep i denne retten.

Personopplysningsloven implementerer Norges internasjonale forpliktelser etter Europaparlaments- og rådsdirektiv 95/46/EF.¹⁶ Direktivet oppstiller minstekrav som gjelder for behandling av personopplysninger.¹⁷ Fortolkningen av Direktivet vil følgelig være relevant ved tolkningen av personopplysningsloven.¹⁸

I juli 2018 trer den nye personvernforordningen i kraft.¹⁹ Forordningen erstatter Direktivet, og i likhet med Direktivet oppstiller Forordningen minstekrav Norge ikke kan fravike ved nasjonal lovgivning. Grunnvilkårene for behandling av personopplysninger, som er utgangspunktet for avhandlingen, er i hovedsak videreført fra Direktivet. Det er lagt til grunn i proposisjonen til den nye personopplysningsloven at Forordningens regler om behandlingsgrunnlag i stor grad svarer til gjeldende rett.²⁰ Tolkningen av vilkårene etter Direktivet og personopplysningsloven er følgelig relevant, også etter innføringen av Forordningen.²¹

Ved skjult overvåking kan retten til privatliv bli krenket, og vilkårene for inngrep i menneskerettighetene må således også vurderes. Personopplysningsloven og Forordningen

¹⁴ Ettersom forsikringsselskapene, ved skjult overvåking, behandler personopplysninger med elektroniske hjelpemidler, kommer loven til anvendelse, jf. popplyl. §§ 2 og 3.

¹⁵ Heretter EMK.

¹⁶ Heretter Direktivet

¹⁷ EØS-komiteens beslutning 83/99 av 25 juni. 1999 og st.prp. Nr 34 (1999-2000).

¹⁸ Bing (2014) s. 131.

¹⁹ Europaparlaments- og rådsforordningen 2016/679 av 27 april. 2016, heretter "Forordningen".

²⁰ Prop. 56 LS (2017-2018) s. 31.

²¹ Popplyl. §§ 8 og 9 bygger på Direktivets artikkel 7 og 8, som er videreført i Forordningen artikkel 6 og 9.

har status som formell lov.²² EMK vil følgelig ved motstrid ha forrang foran både personopplysningsloven og Forordningen.²³

1.2.2 Praksis

Avhandlingen vil ta for seg den relevante praksisen knyttet til skjult overvåking. Det har totalt vært tre saker i det norske rettssystemet som omhandler temaet, hvor lagmannsretten har vært siste instans for samtlige. Lagmannsrettens avgjørelser har langt fra så stor autoritet som Høyesteretts, men ettersom avgjørelsene ikke er påanket kan disse danne grunnlaget for rettstilstanden.²⁴ Ensartet underrettspraksis kan således vektes ved tolkningen av personopplysningsloven.²⁵ Likevel foreligger det ikke prejudikater vedrørende avhandlingens problemstilling, og den norske rettspraksisen må, i større grad enn hvor Høyesterett har uttalt seg om forholdet, suppleres med andre rettskildefaktorer.

Avhandlingen vil også redegjøre for relevant forvaltningspraksis, herunder klagesaker til personvernemnda. Personvernemnda er et uavhengig forvaltningsorgan opprettet i medhold av personopplysningsloven § 43 første ledd, og behandler klager på vedtak fra Datatilsynet.

Innenfor EU-retten er ”Artikkel 29-gruppens” uttalelser en relevant kilde ved tolkningen av personvernreglene. Gruppen er et rådgivende ekspertorgan opprettet med hjemmel i Direktivet artikkel 29. Gruppen har status som uavhengig og består av representanter fra medlemslandenes tilsynsmyndigheter, European Data Protection Supervisor (EDPS) og EU-Kommisjonen. Gruppen avgir rådgivende uttalelser om personvernrettslige spørsmål. Det er lagt til grunn i personopplysningslovens forarbeider at uttalelsene vil være av interesse ved tolkningen av personopplysningsloven.²⁶

1.2.3 Metodisk fremstilling

Avhandlingen tar sikte på å klarlegge de nærmere retningslinjer etter personopplysningsloven for utredningsmetoden skjult overvåking. Den tar også sikte på å vurdere hvorvidt hjemmelen, slik den praktiseres, oppfyller de krav som stilles etter EMK. Det er forskjellige oppfatninger, både i teorien og i Høyesterett, av tolkningsrekkefølgen når den norske regelen må tolkes i

²² Fredriksen og Mathisen (2018) s. 364.

²³ Jf. Menneskerettsloven av 21 mai. 1999 § 3.

²⁴ Eckhoff (2001) s. 162.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ot.prp.nr.92 (1998-1999) s. 108.

tråd med de internasjonale forpliktelser. Det vies følgelig plass til en kort begrunnelse av avhandlingens innfallsvinkel.

Arnesen og Stenvik argumenterer for at den internasjonale regelen skal tolkes først, for å klarlegge hvilke folkerettslige krav som stilles til Norges nasjonale regel, for deretter å konfrontere tolkningsresultatene med de nasjonale rettskildefaktorene.²⁷ En slik tolkningsrekkefølge vil sikre at den nasjonale regelen tolkes med hensyn til de folkerettslige forpliktelsene, og vil således være i tråd med Norges internasjonale forpliktelser.

Fredriksen og Mathisen støtter synet, og uttaler at ”det norske rettskildematerialet (bør) analyseres i lys av de kravene EØS-retten stiller til innholdet av norsk rett”.²⁸

Personopplysningsloven bygger, som nevnt, på minstekravene som oppstilles etter Direktivet. Den nye personopplysningsloven vil også bygge på EU-rettens Forordning. Etter mitt skjønn vil derfor innfallsvinkelen beskrevet av Fredriksen og Mathisen være hensiktsmessig. Ved redegjørelsen av de ulike momentene i forholdsmessighetsvurderingen etter personopplysningsloven, vil disse ses i lys av de EU/EØS-rettslige minstekrav, slik de praktiseres.

Avhandlingens overordnede tema berører også menneskerettighetene, herunder retten til privatliv. Dersom overvåkingen medfører et inngrep i privatlivet, må også vilkårene i EMK artikkel 8 være oppfylt for at skjult overvåking kan finne sted. Hvorvidt overvåkingen medfører et inngrep drøftes imidlertid etter redegjørelsen av forholdsmessigheten.

Avhandlingen følger således innfallsvinkelen lagt til grunn av Høyesterett i blant annet Rt. 2010 s. 1430, hvor praktiseringen og fortolkningen av hjemmelen først redegjøres for, for deretter å vurdere hvorvidt det er gjort inngrep i privatlivet og om inngrepet er berettiget.

1.3 Avgrensning

Forsikringssekskapenes utredningsvirksomhet under ett blir et for vidt tema for denne avhandlingen. Avhandlingen vil derfor ta for seg bruken av skjult overvåking med lyd og bilde (filming). Fastmonterte kameraer (fjernovervåking) har særegne regler.²⁹ Hvorvidt reglene om fastmonterte kameraer skal få anvendelse ved skjult filming av forsikringskunden

²⁷ Arnesen og Stenvik (2015) s. 71.

²⁸ Fredriksen og Mathisen (2018) s. 391.

²⁹ Jf. popplyl. § 36.

ble vurdert i forarbeidene, men det ble lagt til grunn at håndholdt overvåking må vurderes på bakgrunn av personopplysningslovens alminnelige bestemmelser.³⁰ Likevel kan hensynene bak reglene være til støtte ved tolkningen av avhandlingens tema, ettersom det er flere likhetstrekk mellom fjernovervåking og skjult overvåking.³¹

Videre avgrenses avhandlingen til å omhandle registrering av helseopplysninger, som er å anse som sensitiv informasjon etter personopplysningsloven.³² Årsaken til dette er at brorparten av den årlige svindelen knytter seg til saker hvor helseopplysninger blir behandlet.

Spørsmålet om skjult overvåking blir gjerne satt på spissen i forbindelse med bevisføring. Av hensyn til avhandlingens omfang vil ikke den ulovfestede læren om bevisføring bli redegjort for, og den prosessuelle delen knyttet til overvåking inngår derfor ikke i avhandlingen.³³ Det kan imidlertid bemerkes at rettspraksis har lagt til grunn at forholdsmessighetsvurderingen etter personopplysningsloven langt på vei er sammenfallende med utilbørighetsvurderingen etter læren om avskjæring av bevis.³⁴

³⁰ Prop. 47 L (2011-2012) s. 29.

³¹ Prop. 47 L (2011-2012) s. 28 og s. 29.

³² Popplyl. § 9.

³³ Selv om filmopptaket blir ansett ulovlig innhentet, vil det fortsatt måtte vurderes hvorvidt beviset kan fremlegges etter tvisteloven § 22-7.

³⁴ LB-2014-35455.

2 Personvern og vilkårene for behandling av personopplysninger

2.1 Personvernets integritetshensyn

Før det gjøres nærmere rede for hjemmelsgrunnlaget for skjult overvåking, presenteres personopplysningslovens formål og hensyn bak loven. Dette for, i tråd med rettsdogmatisk tradisjon, å danne et bredere grunnlag når de nærmere vilkår for skjult overvåking drøftes.

Formålet med personopplysningsloven er å beskytte den enkelte mot at personvernet blir krenket gjennom behandling av personopplysninger.³⁵ Vern mot krenkelse av den personlige integritet er i forarbeidene ansett som lovens hovedformål.³⁶ For å oppnå hovedformålet skal loven bidra til at personopplysninger blir behandlet i samsvar med grunnleggende personvern hensyn, herunder behovet for personlig integritet, privatlivets fred og tilstrekkelig kvalitet på personopplysninger.³⁷

Det fremgår ikke av personopplysningsloven hva som ligger i begrepet ”personvern”, og heller ikke særlovgivningen på området inneholder en definisjon av begrepet.

Personvernkommissjonen har definert personvern som en ”ivaretagelse av personlig integritet; ivaretagelse av enkeltindividets mulighet for privatliv, selvbestemmelse og selvutfoldelse”.³⁸ Uttalelsen gir en viss veiledning knyttet til de ulike elementene som danner det overordnede begrepet *personvern*. Det er likevel viktig av hensyn til avhandlingens tema å avklare *hvorfor* opplysninger knyttet til en bestemt person er vernet, og hvilke *hensyn* lovgivningen tar sikte på å ivareta. Personvernteorien vil således fungere som et bakteppe når de nærmere vilkår for inngrep personvernet vurderes.³⁹

Det er ulike personvernteorier internasjonalt, men avhandlingen tar utgangspunkt i ”interesseteorien”, da denne har dannet grunnlaget for den norske lovgivningen.⁴⁰ Teorien er utviklet av Dag Blekeli og Knut Selmer på 70-tallet, og er gradvis utviklet i tråd med den teknologiske, kulturelle, sosiologiske og politiske utviklingen i samfunnet.⁴¹

³⁵ Popplyl. § 1.

³⁶ Ot.prp (1998-1999) s. 101.

³⁷ Ibid.

³⁸ NOU 2009:1, s. 32.

³⁹ Ved tolkningstvil kan de ulike momentene i personvernteorien hjelpe til å finne frem til rettslig holdbare konklusjoner, jf. Wiese og Bygrave (2016) s. 24.

⁴⁰ Wiese og Bygrave (2016) s. 25.

⁴¹ Blekeli (1997).

Innenfor interessedeteorien anses *integritetsperspektivet* som den klassiske måten å betrakte personvern på.⁴² Perspektivet kan ses på som en *sfæreteori*, hvor utgangspunktet er at menneskets liv er delt i sfærer med forskjellige grader av intimitet eller sensitivitet for den enkelte.⁴³ Hvorvidt individers personlige sfære bør beskyttes, avhenger blant annet av hvor personlige, sensitive eller private inntrengningene utenfra oppfattes for personen. Integritetsperspektivet kan grovt sett deles i seks kategorier; *stedlig integritet, kroppslig integritet, psykisk integritet, kontekstuell integritet, informasjonsintegritet og kommunikasjonsintegritet*.⁴⁴

Av hensyn til avhandlingens omfang er det ikke anledning til å gå nærmere inn på hver av de enkelte underkategoriene. Samlet danner de imidlertid bakgrunnen for den personlige integritet, som loven tar sikte på å ivareta.⁴⁵ Det må således vies plass til redegjørelse for et par av de mest sentrale underkategoriene for avhandlingens tema.

Den *stedlige integriteten* omhandler respekt for den enkeltes private, fysiske område. Et annet uttrykk for denne kategorien kan være ”innenfor husets fire vegger”, og berører følgelig også lovens formål om ivaretagelse av privatlivets fred.⁴⁶ Hensynet til privatlivets fred inneholder to elementer – den personlige integritet og personvernet. Mens personvernet beskytter opplysninger om individet, beskytter integritetsvernet inngrep i den private sfære.⁴⁷ I internasjonal rett kan det ses et skille mellom *personvern* (right to privacy) og *personopplysningsvern* (data protection).⁴⁸ Norsk rett har enda ikke et tydelig skille mellom disse, men avhandlingen vil, uavhengig av begrepsbruk i norsk rett kontra internasjonal, berøre begge sider av personvernet.

En konkret definisjon av privatlivets fred foreligger ikke, men Høyesterett har tolket uttrykket gjennom en rekke saker.⁴⁹ Basert på rettspraksis må opplysningen gjelde den private sfære og

⁴² Wiese og Bygrave (2016) s. 30.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Wiese og Bygrave (2016) s. 31-32.

⁴⁵ Jf. lovens formål.

⁴⁶ Wiese og Bygrave (2016) s. 31.

⁴⁷ Aarli (2005) s. 535.

⁴⁸ NOU 2009:1 s. 32.

⁴⁹ Blant annet Rt. 2007 s. 687, Rt. 2008 s. 489 og Rt. 2008 s. 1089 .

ha en viss grad av sensitivitet for å kunne rammes av vernet av privatlivets fred.⁵⁰ Privatlivets fred omhandler situasjoner eller geografiske områder ”der vi primært oppholder oss i kraft av å være oss selv, dvs uten forbindelse med utførelsen av yrke, verv eller lignende”.⁵¹

Privatlivets fred kan således favne videre enn den *stedlige integriteten*, ved at den ikke bare knytter seg til en geografisk lokalisert sone, men også en sone av handlinger, aktiviteter og relasjoner.

Skjult overvåking, med sikte på å klarlegge helseopplysninger, kan gjøre inngrep i privatlivets fred. For å gjøre inngrep i retten, som er vernet etter menneskerettighetene og Grunnloven, er det således ikke tilstrekkelig at vilkårene for behandling etter personopplysningsloven er oppfylt. Også den menneskerettslige side må avklares, herunder om lovhjemmelen er tilstrekkelig presis for å hjemle inngrepet. Vernet av privatlivets fred, slik denne beskyttelsesnormen må forstås i lys av EMK artikkel 8 og tilhørende konvensjonspraksis, vil således stå sentralt ved vurderingen av både vilkårene for skjult overvåking, og ved vurderingen av hjemmelsgrunnlaget.

2.2 Personvernprinsipper

I tillegg til hensynene bak loven, vil de overordnede personvernprinsippene være relevante ved fortolkningen av vilkårene for behandling av personopplysninger. Personvernprinsippene følger av Direktivet artikkel 6 og Forordningen artikkel 5. Selv om ikke alle prinsippene fremgår direkte av personopplysningsloven, vil de like fullt gjelde ved tolkningen av loven.⁵² Det er verken anledning til eller hensiktsmessig å redegjøre for alle prinsippene, men ettersom prinsippene har normativ kraft og kan utgjøre selvstendige skranker for adgangen til å behandle personopplysninger, presenteres i det følgende de mest aktuelle for avhandlingens tema.

Gjennomsiktighetsprinsippet går ut på at den behandlingsansvarlige skal være åpen og klar på hvilke opplysninger som registreres.⁵³ Den registrerte skal således kunne vite hvilke informasjon som samles inn. I forbindelse med skjult overvåking svekkes naturligvis prinsippet, ettersom det foretas uten sikredes viten. Likevel gjør prinsippet seg gjeldende ved

⁵⁰ Lexerød (2015) s. 129.

⁵¹ Wiese og Bygrave (2016) s. 31.

⁵² Direktivet oppstiller *minstekrav* ved behandling av personopplysninger.

⁵³ Artikkel-29 gruppens uttalelse WP 55, s. 14.

inngåelse av forsikringsavtalen, når kunden fremmer krav mot selskapet og etter at overvåkingen har funnet sted.

Proporsjonalitets- og dataminimeringsprinsippet går ut på at det ikke må samles inn flere opplysninger enn det som er påkrevd for å oppfylle formålet med behandlingen. Dette innebærer en begrensning av hvilke opplysninger forsikringsselskapene kan innhente i forbindelse med et forsikringsoppgjør. Prinsippet om proporsjonalitet står sentralt ved vurderingen av lovligheten ved skjult overvåking, og prinsippet kommer også til uttrykk i hjemmelsgrunnlaget forsikringsselskapet baserer skjult overvåking på.

2.3 Vilkårene for behandling av personopplysninger

Avhandlingen har hittil redegjort for de ulike hensynene og prinsippene som berøres når personopplysninger behandles. I det følgende vil avhandlingen gå nærmere inn på de ulike vilkår for *når* behandling kan finne sted, og hvorvidt det foreligger hjemmel i personopplysningsloven til skjult overvåking.

Grunnkravene for behandling av personopplysninger fremgår av personopplysningsloven § 11 første ledd. Av bestemmelsen fremgår det at den behandlingsansvarlige skal sørge for at personopplysningene som behandles

- a) bare behandles når det er tillatt etter § 8 og § 9,
- b) bare nyttes til uttrykkelig angitte formål som er saklig begrunnet i den behandlingens virksomhet,
- c) ikke brukes til senere formål som er uforenlig med det opprinnelige formålet med innsamlingen, uten at den registrerte samtykker,
- d) er tilstrekkelige og relevante for formålet med behandlingen, og
- e) er korrekte og oppdaterte, og ikke lagres lenger enn det som er nødvendig ut fra formålet med behandlingen, jf. § 27 og § 28

Avhandlingen vil ta for seg vilkåret i personopplysningsloven § 11 første ledd bokstav a. Etter personopplysningsloven § 8 kan personopplysninger behandles dersom det enten foreligger 1) samtykke fra den registrerte, eller 2) dersom det er en lovfestet adgang til behandling, eller 3) dersom behandlingen er nødvendig for å oppfylle et av formålene i § 8 bokstav a til f. Hvis

det er tale om behandling av sensitive opplysninger, må i tillegg et av vilkårene i § 9 første ledd være oppfylt.

Årsaken til at avhandlingen vil knytte seg til det første vilkåret for behandling etter personopplysningsloven §§ 11, er fordi det er dette vilkåret som er problematisk knyttet til forsikringsselskapers utredningsvirksomhet, herunder skjult overvåking. Dersom det er sider av overvåkingsvirksomheten som medfører utfordringer knyttet til andre vilkår i § 11, vil disse kommenteres underveis i avhandlingen.

2.4 Forsikringsselskapenes hjemmelsgrunnlag

Det foreligger ingen bestemmelser i forsikringsavtaleloven⁵⁴ vedrørende skjult overvåking av kunden, og det foreligger ikke bestemmelser i annen lovgivning som åpner for skjult overvåking fra forsikringsselskaper. Alternativet om lovfestet adgang etter personopplysningsloven § 8 er derfor utelukket som rettsgrunnlag.

Ved tegning av forsikringsavtalen vil forsikringsselskapet og kunden avtale adgangen til overvåking før, under eller etter et forsikringsoppgjør, og således basere overvåkingen på samtykke. Forsikringsselskapene har imidlertid ikke adgang til å ha skjult overvåking som vilkår for inngåelse av forsikringsavtalen, da dette ikke vil oppfylle kravene til et ”frivillig gitt samtykke”.⁵⁵ Ved bruken av samtykke som behandlingsgrunnlag for overvåkingen, må forsikringskunden således ha avgitt samtykke til dette, separert fra de øvrige forsikringsvilkår. Forsikringstakeren kan imidlertid, på hvilket som helst tidspunkt, trekke tilbake samtykket.⁵⁶

Som beskrevet i avsnittet ovenfor er det flere utfordringer ved bruken av samtykke som behandlingsgrunnlag for skjult overvåking. For det første kan metoden kun anvendes overfor kunder som har godtatt å bli filmet. På den ene siden kan det tenkes at kunder som vet de ikke har noe å skjule, godtar skjult overvåking ved tegning av avtalen. På den andre siden kan det også finnes en gruppe som ikke har noe å skjule, men samtidig ikke ønsker å bli filmet i skjult grunnet personvern hensyn. En tredje gruppe kan også være kunder som har til hensikt å svindle forsikringsselskapet. Dette medfører at kun deler av kundegruppen til forsikringsselskapet kan overvåkes. For det andre kan kundene som allerede har godtatt å bli

⁵⁴ Forsikringsavtaleloven av 16. juni 1989 nr 69.

⁵⁵ Forordningen artikkel 7 (4) sammenholdt med Fortalen punkt 43.

⁵⁶ Forordningen artikkel 7 (3).

overvåket, trekke samtykket tilbake. Dette gjør at kundegruppen som kan overvåkes, reduseres ytterligere.

Basert på ovennevnte legges det til grunn at samtykke *kan* utgjøre et behandlingsgrunnlag. Det er likevel i forsikringssselskapenes interesse å ha mulighet til å overvåke hele kundegruppen, uavhengig av hvem som har samtykket. Det kan vanskelig tenkes at kunder som vet de vil, eller i fremtiden kan, begå forsikringsvindel, samtykker til slik overvåking. Samtykket er derfor lite egnet som behandlingsgrunnlag.

For å hjemle overvåkingen må derfor forsikringssselskapene basere overvåkingen på en eller flere av de skjønsmessige alternativene etter personopplysningsloven § 8 a-f. Alternativene inneholder alle en ”nødvendighetstest”, med ulike formål som må veies mot hverandre.

Etter personopplysningsloven § 8 a-e kan personopplysninger behandles dersom det er nødvendig for a) å oppfylle en avtale med den registrerte, b) å oppfylle en rettslig forpliktelse, c) å vareta den registrertes vitale interesser, d) å utføre en oppgave av allmenn interesse, eller e) å utøve offentlige myndighet.

Ingen av alternativene er egnet for å hjemle skjult overvåking av en forsikringstaker. I bestemmelsens alternativ f er det imidlertid gitt adgang til å behandle personopplysninger ut fra en bredere helhetsvurdering. Det følger av personopplysningsloven § 8 bokstav f at personopplysninger kan behandles dersom det er ”nødvendig” for behandlingsansvarlige for å ”vareta en berettiget interesse” og ”hensynet til den registrertes personvern” ikke overstiger denne interessen. Bestemmelsen legger således opp til en konkret helhetsvurdering i hvert enkelt tilfelle, hvor behandlingsansvarliges interesse veies opp mot den registrertes personvern.

Ved skjult overvåking vil også forsikringskundens helseopplysninger registreres. Det følger av personopplysningsloven § 9 at dersom ”sensitive opplysninger” skal registreres må behandlingen oppfylle et av vilkårene i § 8 og et av vilkårene i § 9. Begge bestemmelser må således oppfylles før lovlig behandling kan finne sted.

Ordlyden ”sensitive opplysninger” er i personopplysningsloven § 2 nr 8 bokstav c definert som blant annet ”helseforhold”. Etter forarbeidene er ”helseopplysninger” gitt en vid

betydning, og omfatter en persons ”tidligere, nåværende og fremtidige fysiske eller psykiske tilstand, inkludert opplysninger om medisin- og narkotikamisbruk”.⁵⁷ Ved skjult overvåking tar forsikringsselskapet sikte på å kartlegge opplysninger om en persons fysiske og psykiske tilstand. Skjult overvåking må således, i tillegg til å ha behandlingsgrunnlag i personopplysningsloven § 8, oppfylle et av vilkårene i personopplysningsloven § 9.

Det aktuelle vilkåret i forbindelse med overvåking av forsikringskunden er personopplysningsloven § 9 bokstav e, hvor det følger at behandling av opplysninger kan skje dersom det er ”nødvendig” for å ”fastsette, gjøre gjeldende eller forsvare et rettskrav”.

Ved vurderingen av hvorvidt overvåking kan finne sted, blir spørsmålet derfor om overvåking er ”nødvendig” for at forsikringsselskapet kan vareta en ”berettiget interesse”, og om denne interessen veier tyngre enn den ”registrertes personvern”, jf. personopplysningsloven § 8. I tillegg må overvåkingen være ”nødvendig” for å forsvare et rettskrav fra forsikringstakeren, jf. personopplysningsloven § 9.

⁵⁷ Ot.prp.nr.92 (1998-1999) s.104.

3 Forholdsmessighetsvurderingen

3.1 Generelt om forholdsmessighetsvurderingen etter personopplysningsloven. §§ 8 og 9

Personopplysningslovens bestemmelser er skjønnsmessig utformet. Bakgrunnen for utformingen er at Datatilsynet skal veilede den behandlingsansvarlige til å utvise korrekt skjønn, og at de skjønnsmessige bestemmelsene på sikt skal klarlegges gjennom praksisen til Datatilsynet.⁵⁸ Avhandlingen vil likevel forsøke å tolke de ulike vilkårene i forholdsmessighetsvurderingen, med sikte på å klarlegge det nærmere innholdet i disse. Grunnprinsippene og de overordnede personvern hensyn kan gi veiledning når de konkrete forholdsmessighetsvurderingene foretas, og setter rammen for vurderingen.⁵⁹ Etter gjennomgangen av de ulike vilkår vil det foretas en samlet oppsummering av forholdsmessigheten ved skjult overvåking.

3.2 Ulovfestet vilkår om ”kvalifisert mistanke”

Lagmannsretten avgjørelse LE-2013-70319-1 var den første rettskraftige dommen som omhandlet skjult overvåking av en forsikringskunde. Lagmannsretten uttaler at det, for å iverksette skjult overvåking, ”må (..) være en klar forutsetning at det foreligger kvalifisert mistanke om svik”. Vilåret om kvalifisert mistanke er fulgt opp i samtlige saker som omhandler overvåking av forsikringstaker, herunder LB-2014-35455, LB-2014-48321 og PVN-2014-11.

Kravet om kvalifisert mistanke følger ikke direkte av lovteksten, men kan tenkes å være et utslag av vilåret om nødvendighet. For at skjult overvåking skal være nødvendig, kan ikke andre, mindre inngripende midler, allerede ha avskåret mistanken. Inngangsvilåret for å iverksette skjult overvåking er således at det må foreligge en sterk nok mistanke.

Mistankekravet er utviklet gjennom praksis som et moment i forholdsmessighetsvurderingen, men det fremgår ikke av de relevante dommene hva som ligger i ordlyden.⁶⁰ Verken loven, forarbeidene eller fortalen til Forordningen nevner momentet, og det kan derfor være

⁵⁸ Ot.prp.nr.92 (1998-1999) s. 109.

⁵⁹ Ot.prp.nr.92 (1998-1999) s. 102.

⁶⁰ Samtlige lagmannsrettsavgjørelser har kun lagt til grunn at kvalifisert mistanke om svik er en forutsetning for skjult overvåking.

hensiktsmessig å se til andre kilder for å klarlegge hva som ligger i ”kvalifisert mistanke”. I det følgende vil jeg derfor trekke inn presiseringer av beviskrav på ulike beslektede rettsområder, for nærmere å kartlegge innholdet i ”kvalifisert mistanke”, slik dette anvendes i praksis.

I sivilprosessen opereres det med et krav om sannsynlighetsovervekt som den alminnelige beviskravregel.⁶¹ Prinsippet om sannsynlighetsovervekt omhandler imidlertid beviskravet for domstolene, og ikke de ulike stadier for innhenting av bevis som leder frem til en rettsak. Likevel kan det materielle beviskravet gi veiledning når ”mistankekravet” skal fortolkes, som avhandlingen i det følgende vil redegjøre for.

Av personopplysningsforskriften av 15. desember 2000 § 9-2 følger det et krav om ”begrunnet mistanke” ved behandling av personopplysninger. Bestemmelsen regulerer innsyn i arbeidstakers e-post, og i merknadene til bestemmelsen fremgår det at arbeidsgiver må ha ”mer enn en løselig antakelse” for at det skal foreligge begrunnet mistanke.⁶² En naturlig forståelse tilsier at det ikke er nødvendig med sannsynlighetsovervekt før kravet om ”begrunnet mistanke” er innfridd.

Ordlyden ”kvalifisert” kan imidlertid trekke i retning av at mistankekravet er strengere ved skjult overvåking enn ved innsyn i ansattes e-post. En naturlig forståelse av ”begrunnet mistanke” tilsier en lavere terskel enn ”kvalifisert”. At det ved overvåking iverksettes behandling av personopplysninger som potensielt kan føre til fengsel inntil 6 år for forsikringskunden, taler ytterligere for dette syn.⁶³

På forsikringsrettens område er ”sterk sannsynlighetsovervekt” brukt som bevisterskel dersom det er spørsmål om forsettlig fremkallelse av et forsikringsoppgjør.⁶⁴ Høyesterett har uttalt at det ”normalt oppstilles et kvalifisert beviskrav der det faktum det er spørsmål om å bygge på, er *kvalifisert klanderverdig, belastende* eller *infamerende* for den ene parten. Jo mer

⁶¹ Robberstad (2015) s. 279.

⁶² Merknader til personopplysningsforskriften kapittel 9.

⁶³ Forsikringsbedrageri er etter straffeloven av 20 mai 2005 § 375 og § 376, straffbart med fengselsstraff inntil 6 år.

⁶⁴ Rt. 1985 s. 211.

belastende faktum det er spørsmål om, jo større grunn vil det være til å skjerpe beviskravet” (min uth).⁶⁵

Å gi uriktige opplysninger om helseforhold, og således motta en uberettiget gevinst, er forsikringsbedrageri og kan i visse tilfeller anses som ”grovt” etter straffelovens § 376. Basert på momentene utviklet gjennom rettspraksis bør terskelen for å konstatere svik således være ”sterk sannsynlighetsovervekt”, all den tid det er tale om svært ”klanderverdige” og ”inflamerende” handlinger å beskyldes for. Dette kan fungere som et nyttig orienteringspunkt for tolkningen.

Ved iverksettelse av skjult overvåking tar imidlertid forsikringsselskapene sikte på å klarlegge forhold som *kan* medføre avskjæring av forsikringen. Overvåkingen er således et skritt i utredningsfasen, hvor formålet er å vurdere hvorvidt kravet er rettmessig. Å stille krav om sterk sannsynlighetsovervekt i denne fasen vil hindre et harmonisk regelverk, all den tid det på dette tidspunkt ikke er avgjort hvorvidt forsikringen avskjæres eller ikke. Kravet om ”kvalifisert mistanke” bør således ikke forstås som et krav om ”sterk sannsynlighetsovervekt” for forsikringsbedrageri, som gjelder i en eventuell senere prosess om avskjæring av forsikringen. Terskelen må følgelig ligge lavere enn dette.

I *straffeprosessen* foreligger det beviskrav/mistankekrav for iverksettelse av ulike etterforskningsmetoder. Ved overvåking av forsikringskunden tas det sikte på å avdekke forhold som er ilagt fengselsstraff etter straffeloven, det foreligger et misforhold mellom privatpersonen og overvåkingsorganet, og overvåkingen blir foretatt i skjul. Momentene taler følgelig for at ordlyden ”kvalifisert mistanke” bør tolkes i tråd med hvordan ordlyden blir tolket på strafferettens området. Det bemerkes i denne forbindelse at kravet for å iverksette etterforskning etter straffeprosessloven nettopp er ”kvalifisert mistanke”.⁶⁶

I NOU 2004:6 uttales det at etterforskningsmetodene etter straffeprosessloven nesten unntaksfritt krever ”skjellig grunn til mistanke”.⁶⁷ Videre, i samme avsnitt, uttaler politimetodeutvalget at vilkårene for å iverksette etterforskningsmetodene er ”kvalifisert mistanke”. Ordene brukes således om hverandre, men har tilsynelatende samme innhold.

⁶⁵ HR-2016-2579-A.

⁶⁶ NOU 2004: 6, punkt 3.1.2.

⁶⁷ Punkt 3.1.2.

Ordlyden ”skjellig grunn” er utviklet gjennom rettspraksis og innebærer et krav om sannsynlighetsovervekt.⁶⁸

Som redegjort for må mistankekravet for å iverksette skjult overvåking begrenses nedad til ”begrunnet mistanke”, og oppad til ”sterk sannsynlighetsovervekt”. All den tid forsikringsselskapenes utredningsvirksomhet har flere likhetstrekk med politiets etterforskning, og terskelen ligger et sted mellom begrunnet mistanke og sterk sannsynlighetsovervekt, taler de beste grunner for å tolke ”kvalifisert mistanke” i tråd med hvordan ”skjellig grunn til mistanke” blir tolket på strafferettens området.

Mistankekravet innenfor strafferetten bygger på at det må foreligge faktiske omstendigheter som underbygger mistanken.⁶⁹ Ved vurderingen av skjult overvåking som utredningstiltak, må mistanken følgelig være begrunnet i ytre, konstaterbare opplysninger og ikke saksbehandlers subjektive syn.

Det konkluderes således med at inngangsvilkåret om ”kvalifisert mistanke” innebærer at det må foreligge objektive holdepunkter som medfører sannsynlighetsovervekt for at forsikringstakeren har gitt uriktige opplysninger om egen helsetilstand til forsikringsselskapet.

3.3 Skjult overvåking må være ”nødvendig”

3.3.1 Nødvendighetskriteriet etter personopplysningsloven. §§ 8 og 9

Det følger av personopplysningsloven. § 8 bokstav f og § 9 bokstav e at overvåkingen må være nødvendig både for å vareta en interesse, og for å forsvare et rettskrav.

Forsikringsselskapers berettigete interesse, og bakgrunnen for å forsvare rettskravet, baseres på samme formål. Interessene til forsikringsselskapet knytter seg til å gi et korrekt forsikringsoppgjør, og unngå utbetalinger dersom kunden ikke har et berettiget krav. Forsikringsselskapets rettskrav relaterer seg til at de ikke har plikt til å betale ut forsikring i henhold til avtalen. Rettskravet gjelder et rettsforhold i sivilprosessuell forstand som går ut på rett til unnlattelse eller ikke-forpliktelse. Ved å forsvare rettskravet gjør de samme hensyn seg gjeldende som ligger i forsikringsselskapets interesse – å opplyse saken godt nok til å ta stilling til kravet.

⁶⁸ Jf. blant annet Rt. 1993 s. 1302.

⁶⁹ NOU 2004:6 punkt 6.2.1.

I den følgende redegjørelse for kravet til nødvendighet vi således personopplysningsloven § 8 bokstav f og § 9 bokstav e behandles samlet.

3.3.2 Nødvendighetskriteriet før overvåking iverksettes

Ordlyden ”nødvendig” tilsier at forsikringssselskapet må ha forsøkt å opplyse saken med mindre inngripende midler, før overvåking iverksettes. Spørsmålet blir således i hvor stor grad andre midler må være forsøkt, før selskapet kan starte overvåking.

Hva som anses ”nødvendig” må vurderes konkret. Standarden skal imidlertid være lik for medlemslandene bundet av Direktivet, og innholdet i ordlyden skal således være forenlig med EU-domstolens tolkning.⁷⁰ Gjennom EØS-avtalen⁷¹ har Norge bundet seg til Direktivet⁷², og EU-domstolens praksis spiller en sentral rolle ved fortolkningen av EU/EØS-reglene.⁷³ Direktivet, som EU-domstolen vurderer, skal tolkes i tråd med EMK artikkel 8.⁷⁴ Avgjørelser fra Den Europeiske Menneskerettighetsdomstolen vil følgelig være relevant ved tolkningen av personopplysningslovens ”nødvendighetstest”.

Forarbeidene til personopplysningsloven redegjør ikke for hva som ligger i nødvendighetskriteriet. Artikkel 29-gruppen uttaler imidlertid at ved vurderingen av om noe er nødvendig må en se på om andre, mindre inngripende midler kan oppnå samme mål.⁷⁵ Det uttales videre at ”nødvendighetstesten” gjelder for alle alternativene i § 8, men at den er særlig relevant når bokstav f vurderes.⁷⁶ Dette for å unngå en for vid tolkning av nødvendighetstesten når behandlingsansvarlige selv foretar en forholdsmessighetsvurdering knyttet til egne ”berettigede interesser”, jf. personopplysningsloven § 8 bokstav f. Uttalelsene kan tolkes dit hen at terskelen for nødvendighet etter § 8 f) ligger høyere enn de øvrige vilkårene i § 8.

⁷⁰ Sak C-524/06 *Heinz Huber v Bundesrepublik Deutschland* avsnitt 52.

⁷¹ EØS-avtalen ble gjort til norsk lov ved lov av 27. november 1992 om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) m.v. (EØS-loven).

⁷² Det presumeres at EØS-retten er et ”sømløst” tillegg til EU-retten (homogenitetsprinsippet), jf. Fredriksen og Mathisen (2018) s. 24.

⁷³ Sejersted (2011) s. 234.

⁷⁴ Forente saker C-465/00, C-138/01 og C-139/01 *Österreichischer Rundfunk*, avsnitt 91.

⁷⁵ Artikkel 29-gruppens opinion 06/2014, s. 29.

⁷⁶ *Ibid.*

I dommen *Silver mot Storbritannia* vurderte EMD hva som ligger i ”nødvendig i et demokratisk samfunn”, jf. EMK art 8. Saken gjaldt fengselsvakters rett til å lese gjennom og eventuelt sensurere de innsattes brev. Retten uttaler at ordlyden ”nødvendig” ikke er synonymt med uunnværlig (”indispensable”), men at det heller ikke kan forstås som ønskelig (”desirable”), nyttig (”useful”) eller tillatelig (”admissible”).⁷⁷

Basert på Artikkel 29-gruppens uttalelse, sammenholdt med EMD-praksis, er det relevant å se på hvilke alternative tiltak som kan iverksettes for å oppnå samme resultat som skjult overvåking. Overvåking kan ikke iverksettes fordi det er beleilig eller ønskelig fra forsikringsselskapets side, men det kan heller ikke kreves at absolutt alle alternative tiltak er forsøkt.

Formålet med skjult overvåking er å vurdere hvorvidt funksjonsevnen til forsikringstaker er på nivå med det han har oppgitt. Det må således vurderes om de ulike tiltakene, som er mindre inngripende, kan kaste lys over funksjonsevnen og om tiltaket er praktisk gjennomførbart.

Når det rettes krav vedrørende syke- eller uføresaker, vil kravet måtte dokumenteres med en legeerklæring. Det er likevel flere sykdommer eller skader som ikke kan la seg på- eller avvise ved rapport fra lege eller annet sykepersonell. Muskel- og leddsmerter, utmattelsessyndrom eller psykiske lidelser er eksempler på sykdommer hvor det er vanskelig å vise til dokumenterte, objektive holdepunkter for skaden eller funksjonssvekkelsen. De fagkyndige må i slike tilfeller bygge rapporten basert på opplysningene gitt av forsikringskunden og eget skjønn.

I LB-2014-35455 hadde forsikringsselskapet mistanke om at kunden, med utmattelsessyndrom, hadde et høyere aktivitetsnivå enn oppgitt. Bakgrunnen for mistanken var at han hadde deltatt på flere forretningsreiser, og det kunne også virke som han utførte arbeid for sin tidligere bedrift. Lagmannsretten uttalte at ”nærmere opplysninger fra utreders side om riktig funksjonsnivå kunne neppe fremskaffes på annen måte enn ved observasjon. Dette kunne tilsa at observasjon var nødvendig for å ivareta selskapenes berettigede interesse etter popplyl. § 9”. Nødvendighetskriteriet for å iverksette overvåkingen var således oppfylt. I

⁷⁷ *Silver mot Storbritannia* avsnitt 97.

denne saken kom imidlertid lagmannsretten til at *omfanget* av filmingen var mer inngripende enn nødvendig.

I LB-2014-48321 hadde forsikringsselskapet mistanke om at kunden hadde gitt uriktige opplysninger om hans bevegelighet i underarmen. Forsikringsselskapet hadde innhentet legeerklæringer, og de medisinske undersøkelsene samsvarte ikke med de opplysninger forsikringstaker ga. Lagmannsretten fant derfor at det ikke gjenstod andre uprøvde, mindre inngripende tiltak som ville gitt samme resultat som overvåking.

Lagmannsrettssakene omhandler sykdommer som ikke er medisinsk påvist, og hvor funksjonsevnen således vanskelig kan klarlegges uten overvåking. I PVN-2014-11 uttaler personvernemnda at denne type tiltak ”ofte vil være den eneste muligheten foretaket har for å sikre bevis”. Sakene kan trekke i retning av at overvåking anses ”nødvendig” dersom legeerklæring ikke er tilstrekkelig for å avklare funksjonsevnen eller den påførte skaden. Sett i lys av EMDs retningslinjer utviklet gjennom praksis, tilsier sakens karakter at overvåking i disse tilfellene ligger over terskelen ”ønskelig” eller ”tillatelig”, og grenser mot ”uunnværlig”.

Likevel er det flere sykdommer som medfører varierende funksjonsnivå avhengig av dagsform. Dette innebærer at forsikringsselskapet kan filme kunden på en ”god dag”, og således få et misvisende inntrykk av sykdomsbilde. Dette kan trekke i retning av at overvåking vanskelig kan anses ”nødvendig” ved denne type diagnoser, all den tid resultatet av overvåkingen har begrenset bevisverdi. På en annen side vil overvåking kunne gi indikasjoner på om mistanken er berettiget, som igjen må sammenholdes med sakens øvrige opplysninger. Dette tilsier at overvåking i disse tilfellene kan være ”nødvendig”, selv om overvåkingsmaterialet alene ikke er fullgodt bevis for å avslå kravet.

Det kan bemerkes at NAV ikke har hjemmel i folketrygdloven til skjult overvåking ved mistanke om trygdesvindel. NAV og forsikringsselskapene utbetaler summer i syke- og uføresaker (trygd), og begge har en berettiget interesse i å unngå uriktige utbetalinger. Det kan argumenteres for at NAV har en sterkere interesse ettersom de forvalter offentlige midler, samlet inn gjennom skatter og avgifter fra befolkningen. Likevel er ikke NAV gitt en slik kompetanse, og ved mistanke om svik må det innhentes nye legeerklæringer.⁷⁸ Dette kan

⁷⁸ Folketrygdloven av 28. februar 1997 § 21-4.

trekke i retning av at det i saker hvor diagnose ikke blir funnet , ikke automatisk er ”nødvendig” med overvåking.

Basert på den ovennevnte gjennomgangen av rettskildene konkluderes det med at det sentrale vurderingstema er hvilke alternative utredningsmetoder som kan gi samme resultat som overvåking. I denne vurderingen må det ses hen til hvilken bevisverdi overvåking vil tilføre saken, sett i lys av sykdommen eller skaden forsikringselskapet tar sikte på å avdekke.

3.3.3 Nødvendighetskriteriet under overvåkingen

For å oppfylle kravet til nødvendighet er det ikke nok at andre tiltak har vært forsøkt før overvåking iverksettes. Nødvendighetstesten knytter seg også til selve tiltaket – overvåkingen. Dette innebærer at også *omfanget* av overvåkingen, og *karakteren* av det som filmes, må begrenses til det ”nødvendige”, sett i lys av overvåkingens formål. Eksempelvis vil filming av forsikringskunden på en restaurant vanskelig anses nødvendig, dersom det er funksjonsevnen i bena som skal klarlegges.

Formålet med overvåkingen er å kaste lys over forsikringstakers funksjonsevne. Det er således av betydning for vurderingen av nødvendighet *hvor* filmingen er foretatt. Vurderingen av lokasjon gjøres konkret i hvert enkelt tilfelle, men desto mer offentlig og tilgjengelig området er, desto svakere er vernet om den private sfære. For å forsvare overvåking på et område som er mindre offentlig enn alternativene, må det således begrunnes hvorfor dette er nødvendig.

Hvilken diagnose eller personskade forsikringselskapet tar sikte på å avdekke står sentralt denne i vurderingen, og det kan foreligge faktorer som gjør at et område er bedre egnet til å kaste lys over funksjonsevnen enn det andre. Skal funksjonsevnen i armen klarlegges, kan bilvask ved en bensinstasjon være et egnet sted for slik overvåking.⁷⁹ Dersom forsikringstaker kun oppholder seg i det offentlige rom, en uten spesifikk ”avslørende” aktivitet, kan det imidlertid ikke anses ”nødvendig” å filme. Funksjonsevnen i armen vil da ikke klarlegges.

I vurderingen av hva som godtas vil skademeldingen innsendt av forsikringstaker stå sentralt, idet meldingen redegjør for sikredes egen funksjonsevne. Er det visse situasjoner skadelidte

⁷⁹ Dette ble drøftet i LB-2014-48321, hvor overvåkingen ble ansett nødvendig.

oppgir som ekstra tunge eller utfordrende på grunn av diagnosen, kan det anses ”nødvendig” å filme forsikringskunden i disse situasjonene.

I lagmannsrettssaken LB-2014-35455 hadde forsikringsselskapets utreder spanet på en forsikringskunde i Tyrkia over en periode på en uke, samt innledet samtaler med kunden under falsk identitet. Lagmannsretten uttaler at ”det kan etter lagmannsrettens syn være tvilsomt om personopplysningsloven § 9 første ledd bokstav e) gir tilstrekkelig hjemmel for å tillate skjult observasjon/filming, hensett til slik overvåking generelt sett er et så belastende og inngripende tiltak at tunge personvern hensyn må gå foran med mindre annet er uttrykkelig hjemlet i lov”. Lagmannsretten vurderte likevel personopplysningsloven § 9 bokstav e), og kom til at filmingen var uforholdsmessig, sett i lys av de personvern hensyn som gjorde seg gjeldende. Retten la særlig vekt på at mindre inngripende tiltak ikke var forsøkt, at filmingen ble foretatt ”i en *gråson* mot det private rom” (min uth), og at undersøkelser ble gjort over en lang periode. Lagmannsretten kom således til at det verken var nødvendig å iverksette overvåking, eller at overvåkingen begrenset seg til det ”nødvendige”.

Hva som anses som offentlig rom, og hva som anses som privat, avhenger imidlertid ikke utelukkende om lokasjon. Også hvilken *situasjon* forsikringskunden er i har betydning.

I *Peck mot Storbritannia*, som gjaldt offentliggjøring av en video som viste en mann mens han slentret rundt med en kniv i gaten, uttaler EMD at ”the present applicant was in a public street, but he was not there for the purposes of participating in any public event”.⁸⁰

Avgjørelsen gjaldt publisering, men hensynet til den registrerte gjør seg gjeldende også selv om filmen ikke publiseres, og dommens vurderinger er derfor overførbare til vårt problem. Uttalelsen omhandler privatlivets freds dynamiske karakter, basert på situasjonen.

Også i *J.H mot Storbritannia* blir *situasjonen* personen er i vurdert i relasjon til retten til privatliv. EMD uttaler at ”there is therefore a zone of interaction of a person with others, even in a public context, which may fall within the scope of private life”.⁸¹

Ved skjult overvåking må det således tas sikte på å overvåke på et offentlig område, hvor personene involvert har *innrettet seg* etter offentlige normer. Å filme forsikringstakeren på et

⁸⁰ Avsnitt 62.

⁸¹ Avsnitt 56.

område hvor ingen andre befinner seg kan være et eksempel på hva som vanskelig kan anses ”nødvendig”. Videre kan filming vanskelig anses ”nødvendig” i situasjoner hvor forsikringstakeren deltar på private, sosiale arrangementer på en offentlig plass. Slike tilfeller kan anses som ”det private rom”, som øker kravet til ”nødvendighet”.

Også overvåkingens *omfang og lengde* har betydning ved nødvendighetsvurderingen. Formålet med filmopptaket er å bevise forsikringstakers funksjonsevne, og spørsmålet blir derfor hvilket omfang filmen må ha, før dette kan anses bevist.

I lagmannsrettens avgjørelse LB-2014-48321 ble spørsmålet om forsikringsselskapers innhenting av personopplysninger behandlet. Saken omhandlet Gjensidiges overvåking av en forsikringskunde, hvor kunden hadde blitt filmet over en kortere periode for å kartlegge hans funksjonalitet i høyre arm.

Lagmannsretten viste til at Gjensidige tidligere hadde hatt samtaler med forsikringstaker og hans arbeidsgiver, og det gjenstod dermed – etter lagmannsrettens syn – ikke andre uprøvde, mindre inngripende tiltak som var egnet til å kaste lys over kundens funksjonsevne i armen. Videre var filmingen målrettet mot å kartlegge kundens funksjonalitet, og foretatt på offentlig sted. Det ble lagt til grunn at filmen ikke inneholdt opplysninger som i seg selv er belastende, og filmingen var begrenset i omfang. Lagmannsretten kom i dette tilfellet til at overvåkingen var i tråd med personopplysningsloven §§ 8 bokstav f og 9 bokstav e.

Som tidligere nevnt kan funksjonsevnen i visse tilfeller avhenge av dagsformen. I slike tilfeller kan nødvendigheten av overvåking være svært vanskelig å vurdere. På den ene siden må filmen være av et slikt omfang at den gjenspeiler den faktiske funksjonsevnen, da dette er formålet med overvåkingen. På den andre siden kan ikke overvåkingen strekke seg utover det som er nødvendig for å klarlegge funksjonsevnen/aktivitetsnivået. Om sikrede påberoper seg utmattelse, kan det å filme vedkommende på joggetur hver dag i en toukersperiode etter omstendighetene anses ”nødvendig” for å avklare funksjonsnivået. Ved en så langvarig og systematisk overvåking vil imidlertid tunge personvern hensyn gjøre seg gjeldende, og hensynet til kunden kan tenkes å overstige forsikringsselskapets interesse.

Motsetningsvis kan andre sykdomsbilder, for eksempel tilfeller hvor kunden har oppgitt hundre prosent invaliditet i en kroppsdel, i større grad være egnet. I slike tilfeller kan en

kortere videosnutt enkelt konstatere hvorvidt forsikringskunden har oppgitt korrekt skadebilde til selskapet.

3.4 Det må foreligge en ”berettiget interesse”

Etter personopplysningsloven § 8 må behandlingen av personopplysninger være nødvendig for å vareta en berettiget interesse.

Begrepet ”interesse” er nært knyttet til ordlyden i personopplysningsloven § 11 bokstav b, som angir grunnvilkårene for behandling, hvor det heter at personopplysninger bare kan nyttes til ”uttrykkelig angitte formål som er saklig begrunnet” i virksomheten. ”Formålet” med behandlingen er imidlertid målet eller intensjonen med behandlingen, mens ”interessen” er et bredere begrep. Artikkel 29-gruppen har uttalt at ”interessen” knytter seg til en bredere vurdering av interessen behandlingsansvarlige kan ha i behandlingen, eller den fordel den behandlingsansvarlige oppnår – eller samfunnet kan oppnå – fra behandlingen (”broader stake that a controller may have in the processing”).⁸²

Videre må interessen være ”berettiget”. Artikkel 29-gruppen har angitt de nærmere retningslinjer for hva som anses som en berettiget interesse (”legitimate interests”). Interessen må 1) ha støtte i lovgivningen, 2) være presis nok til at den kan veies opp mot den registrertes personvern og 3) representere en aktuell - ikke en fremtidig og usikker - interesse.⁸³

Forsikringsselskapene benytter seg av skjult overvåking i de tilfellene hvor det er kvalifisert mistanke om svik. Som nevnt innledningsvis svindles det for flere hundre millioner kroner i Norge årlig, og både forsikringsselskapet og kundene er tjent med at dette tallet holdes så lavt som mulig. Syke- og uføreforsikring anses av to av tre av de største forsikringsselskapene i Norge som en av de viktigste forsikringene å tegne.⁸⁴ Ettersom forsikringen er relevant å tegne for store deler av befolkningen, bør det rettes en innsats mot å kunne tilby de best mulige vilkårene. Dette tilsier at interessen til forsikringsselskapet er ”berettiget”.

Ved at forsikringsselskapene har mulighet til skjult overvåking, er det naturlig å tro at svindelforsøkene går ned da dette har en avskrekkende effekt. Videre vil tilfellene hvor svik faktisk blir funnet gjennom skjult overvåking være besparende, ikke bare for

⁸² Artikkel-29 gruppens opinion 06/2014 s. 24.

⁸³ Artikkel-29 gruppens opinion 06/2014 s. 25.

⁸⁴ Moflag (2013).

forsikringsselskapet, men også kundene. Ved å unngå uriktige utbetalinger vil forsikringspremien kunne holdes på et lavere nivå, noe som gagnar fellesskapet. Interessen til forsikringsselskapet kan således sies å ha bred forankring hos kundegruppen.

Videre er forsikringssvindel en berettiget grunn for forsikringsselskapet til å si opp forsikringsavtalen,⁸⁵ og kan også medføre straff etter straffeloven.⁸⁶ Det fremgår av forarbeidene til straffeloven at ”vi har i Norge gått lenger enn i våre naboland ved å gjøre bedragerier mot forsikringsselskaper til en selvstendig overtredelse”.⁸⁷ Fengselsstraff, i tillegg til de ulike etterforskningskritt som straffeprosessloven åpner for ved forsikringssvindel, er således demokratisk forankret gjennom lovgiver. At strafferammen for forsikringssvindel kan være hele 6 år, tydeliggjør både behovet for tiltak rettet mot denne type bedrageri, men også samfunnets syn på hvilken reaksjon forsikringssvindel skal medføre.⁸⁸ Til sammenligning har alvorlige forbrytelser som grov kroppskrenkelse og kroppsskade tilsvarende strafferamme.⁸⁹

Det er etter dette ingen tvil om at forsikringsselskapene har en ”berettiget interesse”, slik vilkåret er tolket av EUs ekspertgruppe på personvern, i å filme forsikringstaker i skjul for å avdekke svik. Videre kan interessen sies å gå utover det enkeltes forsikringsselskapets kommersielle interesse, og utover det enkelte tilfellet. Den ”berettigete interessen” har således støtte hos befolkningen og lovgiver, noe som bør tillegges vekt i forholdsmessighetsvurderingen.

3.5 Hensynet til ”den registrertes personvern”

Etter personopplysningsloven §§ 8 og 9 skal forsikringsselskapets berettigete interesse veies opp mot forsikringstakers personvern. Det må således klarlegges i hvilken grad dette hensynet gjør seg gjeldende i forholdsmessighetsvurderingen.

Høyesterett har ved flere anledninger behandlet saker som omhandler skjult overvåking på arbeidsplassen. I Rt. 1991 s. 616 uttales det at ”I den foreliggende sak dreier det seg (...) om en alvorlig integritetskrenkelse. Å ha blitt utsatt for hemmelig video-overvåking på

⁸⁵ Forsikringsavtaleloven § 18-1 femte ledd.

⁸⁶ Strl. § 375 og § 376.

⁸⁷ NOU 2002:4, s. 383.

⁸⁸ I Rt. 2006 s. 853 la Høyesterett til grunn at 102.000 kroner var å anse som ”grovt” bedrageri. Ved svindel vedrørende syke- og uføresaker vil beløpet fort være i denne størrelsesorden, og således anses som ”grovt forsikringsbedrageri”, jf. strl. § 376.

⁸⁹ Jf. strl. §§ 272 og 273.

arbeidsplassen, må av en arbeidstaker oppleves som sterkt belastende”. Også i Rt. 2001 s. 668 uttales det at hemmelig overvåking er en ”alvorlig integritetskrenkelse” og at det for arbeidstaker må oppleves ”sterkt krenkende”.

Offentlig sted hvor allmenheten har tilgang og arbeidsplassen er to forskjellige ting. Terskelen for integritetskrenkelse kan sies å være lavere på arbeidsplassen, som i større grad er en privat arena. Likevel omhandler både Høyesterettssakene og avhandlingen samme tema – skjult overvåking. Det å bli overvåket og filmet uten kjennskap til det, samtidig som filmen kan bli lagret og spilt av gjentatte ganger, er i seg selv krenkende uavhengig av hvor en befinner seg. Uttalelsene til Høyesterett i de ovennevnte saker har således, selv om de knytter seg til andre livsområder og omhandler konstant filming, overføringsverdi ved vurderingen av hensynet til den registrertes personvern. Høyesterettspraksisen tilsier at skjult overvåking er en krenkelse av en slik karakter at det kreves sterke berettigete interesser og høy grad av nødvendighet, før disse kan sies å overstige hensynet til forsikringstakers personvern.

Behandling av personopplysninger skal først og fremst baseres på samtykke.⁹⁰ I forarbeidene til loven fremgår det at dersom en registrert gir den behandlingsansvarlige beskjed om at ”han eller hun ikke vil at behandlingen skal gjennomføres eller fortsette”, bør dette tillegges ”vesentlig vekt”.⁹¹ Ved skjult overvåking vil ikke den registrerte ha mulighet til å ytre seg om behandlingen, og den sikredes ønske, som i utgangspunktet skal tillegges vesentlig vekt, vil ikke kunne vektlegges overhodet. Som avhandlingen i det følgende vil redegjøre for, kan imidlertid uttalelsene i forarbeidene gi veiledning ved forholdsmessighetsvurderingen.

Det fremgår videre av forarbeidene at ”hvis ikke behandlingen kan hjemles i noen av de andre vilkårene i § 8 (*andre enn bokstav f*), vil den behandlingsansvarlige i slike tilfeller måtte avstå fra å behandle opplysningene”.⁹² Det er som nevnt kun personopplysningsloven § 8 bokstav f) forsikringsselskapene kan anvende for å iverksette skjult overvåking. Dette innebærer at dersom den registrerte (forsikringskunden) ønsker at behandlingen skal opphøre, skal behandlingsansvarlige (forsikringsselskapet), i følge forarbeidene til § 8 bokstav f, imøtekomme ønsket.

⁹⁰ Ot.prp.nr.92 (1998-1999) s. 108.

⁹¹ Ot.prp.nr.92 (1998-1999) s. 110.

⁹² Ot.prp.nr.92 (1998-1999) s. 110.

Overvåking kan i noen tilfeller være ønsket av forsikringskunden. Forsikringsbransjen beveger seg stadig i retning av mer overvåking og registrering av personopplysninger, og dette gjelder også tilfeller hvor kunden har samtykket og fått en billigere polise som følge av samtykket. Forsikringstaker ønsker således i disse tilfellene overvåking da det oppnås noe positivt ved det, i motsetning til i de situasjoner avhandlingens tema berører, hvor fordelene for forsikringstaker er vanskelig å se.

Overvåkingens natur, ved at den er skjult, vanskeliggjør tolkningen av de aktuelle utsagnene i forarbeidene. Tilsynelatende har ikke lovgiver hensyntatt skjult behandling av opplysninger når loven ble utformet, og forarbeidene gir helt andre typer eksempler på situasjoner som er omfattet av ordlyden enn skjult overvåking. Dette taler følgelig for at skjult overvåking er et såpass krenkende inngrep, at lovgiver ikke anså bestemmelsene som egnet grunnlag. Det kan argumenteres for, slik Datatilsynet gir uttrykk for og som har fått støtte av lagmannsretten,⁹³ at de personvernmessige ulempene ved skjult overvåking er såpass store at overvåking aldri kan anses ”nødvendig”.⁹⁴ Dersom vedkommende ble spurt, er det vanskelig å se at forsikringskunden ville ønsket at overvåkingen fortsatte, og forsikringsselskapet måtte da ha avsluttet overvåkingen. Også dette momentet taler for at hensynet til den registrertes personvern må tillegges betydelig vekt ved forholdsmessighetsvurderingen.

Som tidligere nevnt har fastmonterte kameraer særegne regler, men uavhengig av dette medfører selve filmingen lignende krenkelse av personvernet. Per dags dato kan det etter personopplysningsloven monteres kameraer som fanger opp helseopplysninger. Datatilsynets vurdering er imidlertid at de nasjonale reglene rundt dette ikke kan videreføres etter innføringen av Forordningen.⁹⁵ Det er både Datatilsynets og Artikkel-29 gruppens oppfatning at kameraer hvis *hovedformål* er å fange opp helseopplysninger, er forbudt.⁹⁶

Lovgivervurderingen som kommer til uttrykk i forbindelse med Forordningens anvendelse på fastmonterte kameraer, herunder Datatilsynets og Artikkel 29-gruppens syn, kan trekkes inn som relevant også i diskusjonen av portable kamera. Lovgivervurderingen taler for en restriktiv holdning rundt adgangen til overvåking av helseopplysninger. All den tid *hovedformålet* med skjult overvåking er å klarlegge helseopplysninger, kan uttalelsene til

⁹³ LB-2014-35455.

⁹⁴ PVN-2013-27.

⁹⁵ Datatilsynet (2017), s. 94.

⁹⁶ Ibid.

Organene tas til inntekt for at overvåking og filming av helseopplysninger er et svært inngripende inngrep i ”den registrertes personvern”, som det, dersom reglene for fastmonterte kameraer kom til anvendelse, ikke ville vært adgang til.

Basert på ovennevnte legges det til grunn at nødvendigheten av overvåkingen må være svært høy, og interessene til forsikringsselskapet må veie særdeles tungt, før disse overstiger hensynet til forsikringstaker. Det uttales blant annet i forarbeidene at hensynet til privatlivets fred skal tillegges betydelig vekt i avveiningen mot kommersielle interesser.⁹⁷ Sentralt ved vurderingen er således, som også omtalt under nødvendighetsvurderingen, i hvilken grad filmingen utgjør et inngrep i den private sfære.

3.6 Oppsummering av forholdsmessighetsvurderingen

Gjennom kapittel 3 er de ulike momentene i forholdsmessighetsvurderingen redegjort for. Som det fremkommer er det flere nyanser som må vektlegges i hver enkelt sak, og forholdsmessigheten av overvåkingen må vurderes både før iverksettelse, og under overvåkingen. Ettersom hver enkelt sak er forskjellig, er det ikke mulig å gi en generell konklusjon på spørsmålet om skjult overvåking er forholdsmessig. Basert på gjennomgangen av vilkårene i vurderingen kan det imidlertid trekkes noen slutninger.

Å vekte de ulike hensynene opp mot hverandre – kommersielle interesser og personvernet – er en vanskelig vurdering. Skjult overvåking blir ansett å være svært krenkende for den som blir utsatt for det, og lovgiver har tilsynelatende ikke hensyntatt, ved utformingen av loven, at hjemmelen kan bli brukt for slik virksomhet. Lovens system med samtykke som utgangspunkt, og forarbeidenes uttalelser om den registrertes ønske ved vurderingen, kan tilsi at personopplysningsloven §§ 8 og 9 overhodet ikke er anvendelig for skjult overvåking.

På den andre siden kan det faktum at skjult overvåking ikke uttrykkelig er drøftet i forarbeidene, tale for at lovgiver ikke har utelukket hjemmelen til å omfatte slike tilfeller. Utgangspunktet for om behandlingen er tillatt eller ikke basert på personopplysningsloven § 8 bokstav f, avhenger av en konkret interesseavveining i hvert enkelt tilfelle.⁹⁸ Dette kan tale for at hjemmelen åpner for overvåking basert på en forholdsmessighetsvurdering.

⁹⁷ Ot.prp.nr 92 (1998-1999) s. 109.

⁹⁸ Ot.prp (1998-1999) s. 110.

Interessen til forsikringselskapene er klart berettiget, og ved utbetaling av uføreforsikring kan beløpet være i millionklassen. All den tid det blir avdekket svindel for flere hundre millioner i året, kan dette tale for at interessen er stor nok til at tunge personvern hensyn etter omstendighetene må vike. Det sentrale tema i forholdsmessighetsvurderingen er således den konkrete nødvendigheten av overvåking i det enkelte tilfellet.

Det kan tenkes at inngangsvilkåret om mistanke vil være utslagsgivende ved vurderingen av hvorvidt overvåking kan iverksettes. Selv om rettspraksis hittil har fokusert på et krav om ”kvalifisert mistanke”, kan en dynamisk tilnærming til mistankekravet være hensiktsmessig. Desto større mistanke, desto mer ”nødvendig” vil overvåking være. Kravet om kvalifisert mistanke vil fungere som et minstevilkår. Dette forutsetter at ikke andre tiltak kan oppnå samme resultat, og at dokumentasjonen mistanken bygger på ikke er nok til å avgjøre kravet fra kunden.

Under overvåkingen vil mistanken enten svekkes eller styrkes, og det sentrale spørsmålet i denne sammenheng er *på hvilket tidspunkt* overvåking ikke lenger kan anses ”nødvendig”. Sentrale vurderingstemaer vil i denne vurderingen være hva slags type sykdom eller skade overvåkingen tar sikte på å klarlegge, hvilke situasjoner kunden blir filmet i og hvor kunden befinner seg.

4 Konstitusjonelle og menneskerettslige rammer

4.1 Forholdet mellom EMK, Grunnloven og Personvernlovgivningen

Avhandlingen har hittil fokusert på forholdsmessighetsvurderingen som skal foretas etter personopplysningsloven. Uttalelsene i forarbeidene tyder på at rekkevidden av den skjønsmessige bestemmelsen, sett i lys av menneskerettighetene, ikke er nærmere vurdert. Avhandlingen vil derfor i det følgende drøfte hvorvidt det foreligger konstitusjonelle eller menneskerettslige skranker for anvendelsen av personopplysningsloven for skjult overvåking.

Både personvernlovgivningen, menneskerettighetene og Grunnloven oppstiller visse kvalitetskrav til hjemmelen dersom det skal gjøres inngrep i den private sfære.⁹⁹ Det første som må tas stilling til er således om hjemmelskravene har samme innhold.

Det følger av Direktivets artikkel 6 nr 1 bokstav a, personopplysningsloven § 11 og Forordningen artikkel 5 nr 1 bokstav a at det må foreligge et rettslig grunnlag for behandling av personopplysninger. Ved skjult overvåking er lovhjemmel det aktuelle rettsgrunnlaget forsikringsselskapene baserer behandlingen på.

Lovlighetsprinsippet er omtalt både i fortalen til Forordningen og i forarbeidene til personopplysningsloven. Det følger av forarbeidene til personopplysningsloven at ”hjemmelskravet er relativt, slik at det kreves klarere hjemmel jo større personvernmessige konsekvenser behandlingen kan få”.¹⁰⁰ I Forordningens fortale fremgår det at rettsgrunnlaget bør være klart, presist og tilstrekkelig forutsigbart, i tråd med EMDs praksis.¹⁰¹

Når avhandlingen i det følgende vurderer hjemmelen som anvendes for skjult overvåking, vil EMDs praksis således være av sentral betydning. Før vurderingen knyttes direkte opp mot EMK, slik det er lagt til grunn i Fortalen, må imidlertid forholdet til Grunnloven vurderes.

Både grunnloven og EMK gir vern om den private sfære. Regelsettene setter skranker for lovgivningen, og gir uttrykk for de nærmere vilkår for når det kan gjøres inngrep i retten til privatliv.

⁹⁹ De ulike kravene til klarhet vil gjennomgå i det følgende.

¹⁰⁰ Ot.prp.nr.92 (1998-1999) s. 109.

¹⁰¹ Fortalens punkt 41.

Retten til privatliv følger av Grunnloven § 102 første ledd og EMK artikkel 8 (1), hvor det heter at ”enhver har rett til respekt for sitt privatliv og familieliv, sitt hjem og sin kommunikasjon”.¹⁰²

EMK artikkel 8 (2) gir imidlertid uttrykk for at det på nærmere vilkår kan gjøres inngrep i retten. Etter bestemmelsen kan det gjøres inngrep dersom det er i samsvar med loven, forfølger et legitimt formål, og er nødvendig i et demokratisk samfunn. Grunnloven har ikke en lignende bestemmelse, og spørsmålet er derfor om det også etter norsk rett kan gjøres inngrep på visse vilkår, selv om dette ikke kommer til uttrykk i loven.

Høyesterett vurderte i Rt. 2015 s. 93 Grunnlovens § 102 første ledd i lys av EMK artikkel 8. Det uttales i dommen at ”grunnlovsvernet kan ikke være – og er heller ikke – absolutt” og at det som en følge av dette ”vil være tillatt å gripe inn i rettighetene etter første ledd første punktum dersom tiltaket har tilstrekkelig hjemmel, forfølger et legitimt formål og er forholdsmessig”.

Vilkårene for å gjøre inngrep i retten til privatliv er således sammenfallende med de vilkår som fremgår av EMK artikkel 8 (2). Spørsmålet blir i det følgende om de har samme innhold.

På den ene siden har Høyesterett gitt uttrykk for at praksis fra EMD skal tillegges betydelig vekt ved grunnlovstolkningen.¹⁰³ Forarbeidene gir også klare føringer i retning av at parallelle bestemmelser i Grunnloven og EMK har likt innhold.¹⁰⁴ Likevel anser ikke Høyesterett seg bundet av praksisen, og forbeholder seg en eksklusiv rett til å tolke Grunnloven uavhengig internasjonal praksis.¹⁰⁵

Et resultat av at Høyesterettspraksisen er at EMK-rettighetene og Grunnlovsbestemmelsene kan ha forskjellig innhold. Det er likevel slått fast av Høyesterett at retten til privatliv etter Grunnloven § 102 må tolkes med utgangspunkt i tilsvarende bestemmelse i EMK.¹⁰⁶

¹⁰² Grunnloven er en direkte oversettelse av EMK artikkel 8 (1).

¹⁰³ Bårdsen (2017) s. 1-44, ”sammendrag”.

¹⁰⁴ Aall (2017) s. 407-432.

¹⁰⁵ Skoghøy (2015) s. 195-196.

¹⁰⁶ Jf. blant annet HR-2016-2554-P avsnitt 81 og Rt. 2015 s. 93 avsnitt 57 og 60.

Det foreligger flere og mer relevante avgjørelser fra EMD knyttet til EMK artikkel 8 enn det gjør fra Høyesterett vedrørende Gr. l. § 102. Når avhandlingen i det følgende vil redegjøre for hvorvidt det foreligger et inngrep i retten til privatliv, og hvorvidt dette inngrepet er berettiget, tas det følgelig utgangspunkt i EMDs praksis. Om enn ikke praksisen er bindende for innholdet i Grunnloven § 102, vil den tillegges betydelig vekt ved tolkningen av denne.

4.2 EMK artikkel 8 (1)

EMK artikkel 8 (1) gir den enkelte vern for sitt privatliv, sitt hjem og sin korrespondanse. Rettighetene glir over i hverandre, og ved vurderingen av om det foreligger et inngrep skilles det ikke klart mellom rettighetene.¹⁰⁷ Bestemmelsen tar i sin helhet sikte på å verne om den private sfære, og det første som må vurderes er hvorvidt skjult overvåking medfører et inngrep i retten til privatliv.

Hva som ligger i den private sfære, og hva som utgjør et inngrep i denne, må vurderes konkret. Gjennom praksis fra EMD er begrepene tolket, og tolkningen gir en viss veiledning for hva som anses å ligge innenfor privatlivet. EMD har imidlertid uttalt at det verken er nødvendig eller mulig med en uttømmende definisjon av begrepene.¹⁰⁸

I *Niemetz mot Tyskland* slo EMD fast at vernet etter EMK artikkel 8 også gjelder utenfor private hjem. Saken gjaldt ransaking av et advokatkontor, og EMD uttalte at vernet kan inkludere steder som arbeidsplassen. I *J.H. mot Storbritannia* kom EMD til at vernet også gjelder personer som befinner seg i det offentlige rom, dersom personene har innrettet seg på privat samkvem. Det er således ikke et vilkår for å være vernet av bestemmelsen at en oppholder seg innenfor husets fire vegger, og den ”private sfære” kan omfatte steder eller situasjoner som er offentlig tilgjengelige. Dette innebærer at overvåking også på offentlig sted kan gjøre et inngrep i privatlivet.

I klagesaken *Tsavachidis mot Hellas* hadde klageren blitt overvåket, og hans aktivitet kartlagt i en rapport. EMD kom i dette tilfellet til at kartleggingen av disse opplysningene gjennom overvåking, innebar et inngrep i klagerens privatliv, og således et brudd på EMK artikkel 8.

¹⁰⁷ Harris (1995) s. 305.

¹⁰⁸ Pretty mot Storbritannia, avsnitt 61.

Avgjørelsen kan tas til inntekt for at dersom det foreligger systematisk registrering av opplysninger, kan dette i seg selv medføre et inngrep i retten til privatliv.

Også saken *Rotaru mot Romania* gjaldt registrering av opplysninger. I denne saken hadde politiet kartlagt opplysninger om en advokat, gjennom å samle inn offentlig tilgjengelig informasjon i en mappe om han. I mappen var det samlet informasjon om tidligere kriminelle handlinger, hans politiske synspunkt og studieløpet hans. EMD uttaler i saken at dersom opplysninger om en person blir systematisk registrert, kan dette falle inn under EMK artikkel 8, selv om opplysningene er offentlig tilgjengelige.

Sakene viser at inngrep i privatlivet kan forekomme selv om en oppholder seg i det offentlige rom. Særlig gjelder dette dersom opplysninger om personen blir registrert, og det dannes et register knyttet til vedkommende.

Det er kun et fåtall saker som gjelder skjult overvåking av forsikringstakeren som har kommet til rettssystemet eller nemnder, og hvilke geografiske områder kunden blir overvåket på er således usikkert. Det antas at filmingen blir foretatt på offentlig sted, all den tid det er disse stedene allmenheten har tilgang til, da også utrederens. Av bransjenormen utarbeidet av Finans Norge følger det at ved kvalifisert mistanke om svik, kan forsikringstakeren filmes på offentlig tilgjengelige områder eller hvor allmenheten har tilgang.¹⁰⁹ Det legges etter dette til grunn at bransjenormen følges når skjult overvåking foretas.

På den ene siden må terskelen for hva som tåles av inngrep være høyere når en befinner seg på et offentlig område. Vernet av privatlivet vil i disse tilfellene ikke stå like sterkt. Likevel blir det, ved skjult overvåking, systematisk registrert opplysninger om forsikringstakeren, og EMD har i slike tilfeller konstatert inngrep i den private sfære. Ved skjult overvåking registreres også helseopplysninger, noe EMD har ansett som en sentral del av privatlivet.¹¹⁰

Ved vurderingen av hvorvidt det er gjort inngrep i privatlivet må hver sak vurderes konkret. Overvåkingsens lengde og omfang, hvilken situasjon forsikringstakeren er i og hvor forsikringstakeren befinner seg er sentrale momenter i vurderingen. Likevel legges det til

¹⁰⁹ Finans Norge (2014), punkt 3.2.

¹¹⁰ *M.S mot Sverige*, avsnitt 41.

grunn, basert på drøftelsen ovenfor, at overvåking av sikredes atferd egnet til å kontrollere helseopplysninger alltid vil medføre et inngrep i retten til privatliv etter EMK artikkel 8.

Spørsmålet blir således om inngrepet er berettiget.

4.3 EMK artikkel 8 (2)

Det følger av EMK artikkel 8 (2) at det ikke skal skje ”inngrep av offentlig myndighet” av utøvelsen av retten til privatliv, med mindre de nærmere vilkår i artikkel 8 (2) er oppfylt. Avhandlingens tema omhandler private aktører som foretar overvåking, og forholdet kan, etter en naturlig forståelse, sies å falle utenfor bestemmelsens virkeområdet.

Det følger likevel av EMK artikkel 1 at staten ”skal sikre” de rettigheter som fremgår av konvensjonen, og det er sikker rett at staten ikke bare skal unngå å gjøre inngrep i rettighetene – de skal også sikre at rettighetene blir overholdt private aktører seg imellom.¹¹¹ Dette innebærer blant annet at EMK art 8 (2) også er anvendelig for avhandlingens tema.¹¹² For at inngrepet skal anses rettmessig må vilkårene for å gjøre inngrep være oppfylt.

Etter bestemmelsens andre ledd kan det gjøres inngrep i retten til privatliv dersom inngrepet er 1) ”i samsvar med loven”, 2) ”nødvendig i et demokratisk samfunn” og 3) for å vareta de opplistede interesser som fremgår av annet ledd. All den tid skjult overvåking medfører et inngrep, blir spørsmålet om vilkårene for å gjøre inngrep er oppfylt.

Avhandlingen vil i det følgende redegjøre for hvorvidt de ulike vilkår er oppfylt ved skjult overvåking av forsikringstaker. Det særlig interessante i denne sammenheng, er kravet til lovhjemmelen, da hjemmelsgrunnlaget er utformet på en slik måte at den legger opp til meget skjønnsmessige vurderinger i hvert enkelt tilfelle.

4.3.1 Formålsvurderingen etter EMK artikkel 8 (2)

Etter EMK artikkel 8 (2) må inngrepet være nødvendig av hensyn til et av de ulike formål opplistet. De legitime formålene, slik de fremgår av artikkelen, er ”national security, public safety or the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of rights and freedoms of others”.

¹¹¹ Jf. blant annet *Osman mot Storbritannia* (den positive sikringsplikten).

¹¹² Dette følger også av Fortalen til Forordning punkt 41.

Formålet med skjult overvåking er å frembringe bevis ved mistanke om forsikringssvindel. Det tas således sikte på å avdekke kriminalitet. Skjult overvåking av kunden forfølger følgelig et legitimt formål, herunder kriminalitetsbekjempelse ("the prevention of crime").

På bakgrunn av ovennevnte konkluderes det med at overvåkingen forfølger et legitimt formål, og er i tråd med EMK artikkel 8 på dette punkt.

4.3.2 Nødvendighetsvurderingen etter EMK artikkel 8 (2)

Etter artikkelen må inngrepet være "nødvendig i et demokratisk samfunn".

I avhandlingens punkt 3.3 ble ordlyden "nødvendig" etter personopplysningsloven §§ 8 og 9 redegjort for. Som nevnt under denne drøftelsen tolkes ordlyden i tråd med EMDs tolkning av EMK artikkel 8. Det følger av Österreichischer Rundfunk-dommen, hvor forholdet mellom Direktivet og EMK ble vurdert, at Direktivets bestemmelse om proporsjonalitet oppstiller et like strengt krav som EMK artikkel 8.¹¹³

Prinsippet om "nødvendighet" etter personopplysningsloven og Direktivet har således samme rekkevidde som EMK artikkel 8 (2). Det foreligger ikke indikasjoner på at dette utgangspunktet endres ved innføringen av Forordningen.

Det konkluderes etter dette med at nødvendigheten av inngrepet er i tråd med EMK artikkel 8 (2).

4.3.3 Lovkravet etter EMK artikkel 8 (2)

Hvilke krav som stilles til lovgivningen er utviklet gjennom rettspraksis. I de forente sakene mot Österreichischer Rundfunk vurderte EU-domstolen kravene til nasjonal lovgivning etter direktivet, sett i lys av EMK artikkel 8. Avgjørelsen trekker frem de sentrale krav som følger av lovlighetsprinsippet.

Retten kom etter en vurdering til at det foreligger et inngrep i privatlivet, og at inngrepet hadde hjemmel i lov. Spørsmålet ble deretter hvorvidt bestemmelsen var formulert tilstrekkelig presist, for å sikre forutberegnelighet for borgeren ("sufficient precision to enable the citizen to adjust his conduct accordingly").

¹¹³ Avsnitt 91.

I dommen *Sunday Times mot Storbritannia*, som gjaldt publisering av et forlik i en avis og avisens ytringsfrihet, oppstilles det visse kvalitetskrav til rettsgrunnlaget. Dommen gir uttrykk for at hjemmelen må være tilgjengelig ("adequately accessible") og være presis nok ("sufficient precision") for å kunne hjemle inngrep i menneskerettighetene.¹¹⁴

Basert på gjennomgangen av ovennevnte rettspraksis kan det legges til grunn at lovhjemmelen som anvendes for å gjøre inngrep i privatlivet må være tilstrekkelig klar, presis og forutsigbar. Kravet til klarhet er imidlertid relativt, og avhenger av hvor stort inngrep det er tale om.

Inngangsvilkåret for iverksettelse av skjult overvåking er sterk nok mistanke om svik, og at andre, mindre inngripende tiltak har vært forsøkt. Forsikringskunden vil være kjent med sin saks dokumenter, ved at det er kunden som sender inn dokumentasjon for behandling av kravet. På denne måten har kunden informasjon til selv å vurdere hvorvidt kravet kan fremstå svikaktig. Dette taler for at "nødvendigheten" av overvåking også er kjent for kunden, og at han, basert på personopplysningsloven, kan forutberegne sin rettsstilling.

Forsikringsselskapet kan imidlertid utrede saken ytterligere, ved å kontakte arbeidsgiver, bekjente, gjennomgå sosiale medier eller lignende, uten at dette blir formidlet den sikrede. På denne måten kan det dannes en mistanke, uten at forsikringskunden er kjent med dette. I slike tilfeller kan det være vanskelig for forsikringstakeren å se at overvåking er "nødvendig" for at forsikringsselskapet skal ivareta sin berettigede interesse, slik det fremgår av personopplysningsloven.

Ved skjult etterforskning har imidlertid EMD akseptert at kravet til forutberegnelighet ikke kan praktiseres på en måte som gjør det mulig for borgerne å forutse nøyaktig når myndighetene vil overvåke kommunikasjonen deres. Det forutsettes imidlertid at hjemmelsgrunnlaget gir borgerne tilstrekkelig indikasjon på *hvilke vilkår* og *under hvilke omstendigheter* myndighetene er legitimert til å anvende virkemidler som gjør inngrep i retten til privatliv.¹¹⁵

¹¹⁴ Avsnitt 49.

¹¹⁵ *Roman Zakharov mot Russland* avsnitt 229.

På *hvilke vilkår og under hvilke omstendigheter* forsikringsselskapene kan iverksette skjult overvåking, er usikkert. Som gjennomgangen av de ulike vilkårene i personopplysningsloven §§ 8 og 9 viser, vil det være en rekke forhold som avgjør hvorvidt overvåking anses ”nødvendig”.

I saken *Vukota-Bojic mot Sveits* behandlet EMD spørsmålet om skjult overvåking av en forsikringstaker representerte et inngrep i retten til privatliv etter EMK artikkel 8 (1), og hvorvidt inngrepet var rettmessig etter vilkårene i EMK artikkel 8 (2). Forsikringsselskapet opptrådte i dette tilfellet på vegne av staten.

I saken ble kunden filmet ved fire forskjellige anledninger over en periode på 23 dager. Forsikringstakeren ble filmet på offentlig sted, men retten vurderte det dit hen at filmens varige karakter (”the permanent nature of the footage”), kombinert med bruken av filmen som bevis, representerte et brudd på retten til privatliv, jf. EMK art 8 (1).

Retten gikk deretter inn i EMK artikkel 8 (2) for å vurdere hvorvidt inngrepet var legitimt. EMD tok først for seg kravene som stilles til hjemmelen, og oppstilte tre vurderingstemaer.

Hjemmelen må for det første være tilgjengelig (”accessible”) for personen. Videre må hjemmelen være forutsigbar (”foreseeable”) og tilstrekkelig presis (”sufficiently clear”). I tillegg må lovgivningen sikre retten til privatliv mot misbruk av inngrep (”adequate and effective guarantees against abuse”).

Den sveitsiske forsikringsavtaleloven åpnet for at forsikringsselskapene kunne ty til ”nødvendige” etterforskningskritt dersom forsikringstaker ikke oppga all nødvendig informasjon for å behandle kravet.¹¹⁶ Retten kom i dette tilfellet til at loven var tilgjengelig for kunden. Spørsmålet ble deretter om den var ”tilstrekkelig presis” for å hjemle overvåkingen, og om det forelå et ”tilstrekkelig vern mot misbruk”.¹¹⁷

Ved vurderingen av klarheten i loven kom retten til at loven verken inkluderer eller antyder (”expressly include or even imply”) at overvåking er et tiltak som kan være aktuelt. Retten

¹¹⁶ *Vukota-Bojic v. Sveits* avsnitt 71.

¹¹⁷ *Ibid.*

foretar ikke en inngående vurdering av dette momentet, og konkluderte raskt med at den sveitsiske lovgivningen ikke var presis nok til å hjemle inngrepet.

Hva gjelder vernet mot misbruk, bemerker retten at forsikringsselskapene kun kan filme i det offentlige rom, og at de ikke kan ta kontakt med kunden på noen måte. Retten uttaler at dette gir et ”visst vern”. Lovgivningen nevnte imidlertid ingenting om hvilke prosedyrer som skulle følges før, under og etter overvåkingen, og det forelå heller ingen regler knyttet til når overvåking kunne finne sted eller i hvilken grad. Avslutningsvis nevnte retten at det ikke forelå regler vedrørende lagring og sletting av filmopptakene, eller hvem som skulle ha tilgang til det.

EMD kom følgelig til at lovgivningen heller ikke på dette punkt var i tråd med de krav som stilles etter EMK artikkel 8 (2).

Saken skiller seg fra avhandlingens tema ved at det er tale om et forsikringsselskap som utfører statlige oppgaver. Legalitetsprinsippet vil således stå sentralt, og det kan tenkes et strengere krav til inngrepshjemmelens klarhet.¹¹⁸ Avhandlingen omhandler imidlertid et tema hvor maktbalansen mellom partene er skjevfordelt, ved at det er tale om en forbruker og et forsikringsselskap. Inngrepet overfor den enkelte vil også ha samme styrke uavhengig av hvem som foretar det. Etersom hensynet til forutsigbarhet står sentralt i vurderingen av hjemmelen, kan det argumenteres for at Vukota-saken er direkte overførbar når norske forsikringsselskapers hjemmelsgrunnlag vurderes, selv om det er tale om en privat aktør.

Den sveitsiske loven er lik personopplysningsloven ved at den legger opp til en vurdering av nødvendigheten, uten at overvåking verken i forarbeidene eller lovteksten er nevnt som et mulig etterforskningskritt. All den tid retten konkluderer på spørsmålet uten en omfattende drøftelse, kan det tolkes dit hen at det ikke var en tvilssak.

At EMD konkluderer med at loven ikke er presis nok på bakgrunn av at den ikke inkluderer eller antyder at overvåking er et tiltak som kan være aktuelt, må tillegges betydelig vekt når den norske hjemmelen vurderes. Artikkel 29-gruppen uttaler at ”Paragraph (f) is less specific and refers, more generally, to (any kind of) legitimate interest pursued by the controller (in

¹¹⁸ Myndighetenes inngrep må ha hjemmel i lov, jf. Grl. § 113, og adgangen til utvidende tolkning av loven i disse tilfellene er svært snever.

any context)”, enn de øvrige alternativene i § 8.¹¹⁹ Bestemmelsen er således ”alltid” anvendelig. Når EMD oppstiller et krav om visse holdepunkter i loven for at overvåking kan foretas, er personopplysningsloven § 8 bokstav f sammenholdt med § 9 bokstav e tilsynelatende for generell for å hjemle et såpass krenkende inngrep i privatlivet.

Vurderingen av lovens klarhet må imidlertid ses i lys av hvilke garantier mot misbruk som foreligger. I saken *Leander mot Sverige*, som omhandler skjult overvåking, uttaler retten at det må foreligge rettssikkerhetsgarantier mot misbruk (”adequate and effective guarantees against abuse”).¹²⁰ Uttalelsen gjentas i Vukota-avgjørelsen.¹²¹

Dersom det foreligger få garantier mot misbruk, stilles det strengere krav til klarhet, og motsatt. Avhandlingen vil i det følgende redegjøre for hvilke betenkeligheter som kan rettes mot praksisen knyttet til skjult overvåking, samt hvilke garantier som foreligger for å forhindre misbruk. Dette for å vurdere hvorvidt kravet til klarhet kan lempes, eller om det på grunn av eventuelle manglende rettssikkerhetsgarantier må stilles strengere krav til hjemmelens klarhet.

Personopplysningsloven er en generell lov som skal sikre den registrertes personvern i de tilfeller hvor personopplysninger behandles og behandlingen ikke kan hjemles i annen lovgivning. Loven krever helhetlige vurderinger i hvert enkelt tilfelle, på tvers av samfunnsområder og bransjer. Dette kan skape utfordringer knyttet til rettsanvenderens objektivitet i forholdsmessighetsvurderingene, ved at den behandlingsansvarlige kan vekke egne interesser i for stor grad. Dette momentet er også omtalt i forarbeidene, hvor det fremgår at ”det vil kunne være vanskelig for den behandlingsansvarlige i det enkelte tilfelle selv å avgjøre om egeninteressen i å behandle opplysningene veier tyngre enn hensynet til den registrertes personvern”.¹²²

At forsikringsselskapene, som har en egeninteresse i å overvåke, selv foretar vurderingene av hvorvidt skjult overvåking skal iverksettes, taler for at hjemmelen bør være klar og presis. Desto klarere hjemmel, desto mer forutsigbart vil inngrepet fremstå for forsikringstakeren.

¹¹⁹ Artikkel 29-gruppens opinion 06/2014.

¹²⁰ *Leander mot Sverige* avsnitt 60.

¹²¹ Avsnitt 71.

¹²² Ot.prp.nr.92 (1998-1999) s. 109.

Det blir i så fall også mindre rom for konkret skjønnsutøvelse av en part som vanskelig kan sies å være fullstendig objektiv.

På den annen side finnes det andre rettsikkerhetsgarantier for sikrede. Selv om det er forsikringsselskapet som foretar forholdsmessighetsvurderingen, kan denne overprøves av Datatilsynet og Personvernemnda. Datatilsynet kan vurdere hvorvidt behandlingen av personopplysningene var i tråd med personopplysningsloven, og hvorvidt det skal ilegges overtredelsesgebyr.¹²³ Datatilsynets avgjørelse kan påklages til Personvernemnda.¹²⁴ Saken kan også bringes inn for domstolene.

Forsikringstakeren har således adgang til å få en uavhengig tredjepart til å kontrollere og vurdere hvorvidt overvåkingen var lovlig. At tiltaket er overprøvbart er en viktig side av rettssikkerhetsgarantien knyttet til denne type kontrollvirksomhet, og taler for å lempe på kravet til hjemmelens klarhet. Dette er i tråd med lovgivers ønske om at de vage bestemmelsene skal utvikles gjennom datamyndighetenes praksis.

Når overvåkingen har funnet sted, vil forsikringsselskapet ha kartlagt forsikringstakers aktivitetsnivå og treffe en avgjørelse hva gjelder utbetaling. Dersom forsikringsselskapet finner svik, kan forsikringsavtalen sies opp og saken kan også sendes til politiet for videre etterforskning.¹²⁵ Bevisene i saken, herunder filmklippene, vil således bli oversendt politiet og kan bli brukt i en eventuell straffesak dersom det tas ut tiltale. Videre kan filmen sendes til NAV, som vurderer saken dersom det også blir utbetalt trygd til vedkommende.¹²⁶

Deler av politiets adgang til skjult overvåking er i dag hjemlet i politiets handlefrihet og således ulovfestet, men det oppfordres til å lovregulere virksomheten.¹²⁷ Politimetodeutvalget uttaler at det ikke trengs hjemmel for å kortvarig rette oppmerksomheten mot bestemte personer, men dersom tjenestemannen holder oppmerksomheten vedvarende mot samme

¹²³ Popplyl. § 46.

¹²⁴ Jf. popplyl. § 43.

¹²⁵ Forsikringsavtaleloven § 18 femte ledd og strl. § 375.

¹²⁶ Folketrygdloven § 21-4b gir NAV og forsikringsselskaper adgang til å utveksle personopplysninger dersom det har skjedd urettmessig utbetaling, uten hinder av taushetsplikt.

¹²⁷ NOU 2004:6 punkt 10.7.2.1.

person, vil det gli over i spaning som kan kreve hjemmel i lov.¹²⁸ Uttalelsen viser den lave terskelen for når lovhjemmel kreves.

Verken NAV eller politiet har etter Forordningen anledning til å benytte personopplysningsloven § 8 bokstav f som grunnlag til å behandle personopplysninger.¹²⁹ Årsaken til dette er at det skal være opp til lovgiver å sørge for rettsgrunnlag i slike tilfeller.¹³⁰ Likevel formidler forsikringsselskapene funnene etter overvåkingen til myndighetene. Forsikringsselskapene utfører således i praksis en oppgave på vegne av staten. At de skjulte opptakene gjort av en privat aktør skal bli benyttet som bevis i en straffesak eller som begrunnelse for bortfall av trygd, kan således ses på som en omgåelse av regelverket.¹³¹

For det tilfellet at svik *ikke* blir funnet, gis det imidlertid ikke beskjed til forsikringstakeren om at han eller hun har blitt etterforsket.¹³² Dette er problematisk av flere årsaker.

For det første har forsikringsselskapet en informasjonsplikt hva gjelder behandling av personopplysninger. Etter personopplysningsloven §§ 18 og 19 har forsikringstakeren en rett til å få innsyn i sine personopplysninger, samtidig som forsikringsselskapet har en plikt til å informere forsikringstakeren om at personopplysninger blir lagret. Unntaket følger av personopplysningsloven § 23, hvor det fremgår at retten til innsyn ikke omfatter opplysninger som ”det er påkrevd å hemmeligholde av hensyn til (...) etterforskning”. Når overvåkingen er avsluttet og svik ikke funnet, kan imidlertid ikke forsikringsselskapet påberope seg unntaket. At den registrerte skal få informasjon om hvilke opplysninger som registreres om vedkommende, kommer også til uttrykk gjennom prinsippet om gjennomsiktighet.¹³³

For det andre medfører den manglende varslingen til forsikringstakeren at hensynet bak de skjønnsmessige bestemmelsene undergraves. Som nevnt fremgår det av forarbeidene at Datatilsynet skal veilede den behandlingsansvarlige til å utvise korrekt skjønn, og at de

¹²⁸ NOU 2004:6 punkt 7.2.3.3.

¹²⁹ Prop. 56 LS (2017-2018) s. 32.

¹³⁰ Forordningens Fortale punkt 47, hvor det heter at hjemmelen ikke kan anvendes av offentlige myndigheter.

¹³¹ Det vises til avhandlingens punkt 3.3.2, hvor det fremgår at NAV ikke er gitt kompetanse til skjult overvåking.

¹³² Færaas (2013).

¹³³ Se punkt 2.2.

skjønnsmessige bestemmelsene på sikt skal klarlegges gjennom praksisen til Datatilsynet.¹³⁴ Forsikringsselskapene foretar imidlertid vurderingen selv, og ved å unnlate å oppgi at overvåking har funnet sted, vil heller ikke tiltaket bli overprøvd. Det vil således ikke dannes retningslinjer av Datatilsynet eller Personvernemnda, slik som beskrevet i lovens forarbeider. Et resultat av dette er at retningslinjene vil bli utarbeidet av selskapene selv, som vanskelig kan sies å forholde seg fullstendig objektive ved utøvelsen av skjønnnet.

For det tredje mister forsikringstakeren muligheten til å få forsikringsselskapets vurdering overprøvd. Dette er særs betenkelig av hensyn til de garantier som skal oppstilles etter menneskerettighetene. I *Leander mot Sverige* uttalte EMD at retten, ved vurderingen av sikkerhetsgarantiene, la særlig vekt på at organet som foretok overvåkingen hadde flere tilsyn/overordnede organer som kunne instruere.¹³⁵ I *Vukota-Bojic mot Sveits* uttalte retten at det ikke fantes retningslinjer vedrørende autorisasjonen av, eller tilsynet med, overvåkingen. Dette var noe retten la særlig vekt på i vurderingen av rettssikkerhetsgarantiene.¹³⁶

Ved skjult overvåking av forsikringstaker i Norge kan saken ende i at ingen andre enn det aktuelle forsikringsselskapet vet at overvåkingen har funnet sted. Selv om forsikringsselskapet er pålagt taushetsplikt om opplysningene,¹³⁷ og forsikringstakeren lever i uvisshet om at overvåkingen har funnet sted, er det like fullt foretatt et inngrep i en rett beskyttet både gjennom menneskerettighetene og Grunnloven, og som Høyesterett har ansett å være ”svært krenkende”. Det er særs betenkelig at et såpass krenkende inngrep i retten til privatliv, ikke kan overprøves verken av tilsynsmyndighetene eller domstolene.

Det er i det foregående gjennomgått, og redegjort for, en rekke momenter som har betydning for hjemmelsvurderingen etter EMK artikkel 8. Hjemmelsgrunnlaget er isolert sett vagt, og det kreves således effektive sikkerhetsmekanismer mot misbruk. I norsk rett foreligger det få rettssikkerhetsgarantier (”guarantees against abuse”). Tvert i mot åpner den nåværende praksisen for at forsikringsselskapene kan overvåke fritt, uten sanksjoner eller overordnede myndigheter å svare til. Det er videre ingen retningslinjer eller klare vilkår å forholde seg til verken før, under eller etter overvåking har funnet sted.

¹³⁴ Ot.prp.nr.92 (1998-1999) s. 109.

¹³⁵ Avsnitt 65.

¹³⁶ Avsnitt 74.

¹³⁷ Finansforetaksloven §§ 9-6 og 16-2.

På bakgrunn av ovennevnte konkluderes det med at personopplysningsloven §§ 8 bokstav f og 9 bokstav e ikke oppfyller de krav som stilles til inngrepshjemmelen etter EMK artikkel 8. Hjemmelen er således ikke egnet som rettsgrunnlag for å hjemle skjult overvåking av forsikringskunden.

I det følgende vil det drøftes hvilke konsekvenser urettmessig overvåking kan medføre.

5 Konsekvenser av urettmessig overvåking

5.1 Bøter

Dersom det blir iverksatt overvåking uten tilstrekkelig hjemmelsgrunnlag, eller dersom overvåkingen ikke er forholdsmessig etter personopplysningsloven, kan selskapet bli ilagt overtredelsesgebyr av Datatilsynet.¹³⁸ Etter den nye Forordningen, hvor overtredelsesgebyrene har økt kraftig, kan et slikt gebyr bli pålydende 20 millioner euro eller 2% av selskapets totale omsetning, avhengig av hvilket som er størst.¹³⁹

Forordningen inneholder imidlertid ikke bestemmelser som pålegger virksomheten å betale oppreisningserstatning til forsikringstaker utover det som følger av de alminnelige erstatningsrettslige regler. Dette forutsetter grov skyld fra forsikringselskapets side.¹⁴⁰ Avhandlingen vil i det følgende derfor ta for seg hvorvidt det er en videre adgang til å kreve erstatning enn det som følger av personopplysningsloven § 49, jf. skadeerstatningsloven § 3-5.

5.2 Erstatning som følge av brudd på menneskerettighetene

Det er i nyere juridisk teori diskutert hvorvidt brudd på menneskerettighetene, hvor det ikke foreligger et økonomisk tap, kan medføre erstatningsansvar for staten.

Etter norsk lovgivning kan det være aktuelt med oppreisningserstatning dersom det er utvist grov uaktsomhet.¹⁴¹ EMD har imidlertid, i en rekke saker hvor det er konstatert brudd på menneskerettighetene, tilkjent erstatning dersom det er utvist alminnelig uaktsomhet, jf. EMK artikkel 13 og 41.¹⁴² Norsk rett er tilsynelatende ikke i tråd med de forpliktelser som følger av menneskerettighetene, noe også juridisk litteratur har observert og stilt spørsmål ved.¹⁴³

EMK artikkel 13 gir personer som har vært utsatt for konvensjonskrenkelser, rett til effektivt prøvingsrett på nasjonalt nivå. For at prøvingsretten skal anses effektiv må det være en reell

¹³⁸ Popplyl. § 46.

¹³⁹ Jf. Forordningen artikkel 83 (5a).

¹⁴⁰ Skadeerstatningsloven § 3-6 åpner for erstatning for krenkelser av privatlivets fred, og terskelen er alminnelig uaktsomhet. Bestemmelsen viser imidlertid til straffeloven § 267, som krever krenkelse av privatlivets fred gjennom ”offentlig medelelse”. Skl. § 3-6 kommer således ikke til anvendelse.

¹⁴¹ Skadeerstatningsloven § 3-5.

¹⁴² Jf. blant annet Osman mot Storbritannia.

¹⁴³ Aall og Askeland (2017), s. 4.

mulighet for at kravet fører frem, og staten må således kunne vise til tidligere tilsvarende saker hvor skadelidte har fått medhold.¹⁴⁴ Det foreligger en rekke saker i Norge hvor skl. § 3-5 er anført ved krenkelsers av EMK, men skadelidte har aldri vunnet frem.¹⁴⁵ Dette kan tilsi at EMK artikkel 13 ikke blir tilstrekkelig varetatt gjennom skl. § 3-5.

Høyesterett har imidlertid behandlet en sak hvor spørsmålet om erstatning ble nevnt. I Rt. 2013 s. 588, som gjaldt trakassering fra en ekskjæreste og politiets manglende håndheving av besøksforbudet, uttaler Høyesterett at det foreligger ansvarsgrunnlag for staten for brudd på EMK artikkel 8. Nærmere redegjørelse for hva erstatningen skulle dekke tok ikke Høyesterett stilling til, og saken ble sendt tilbake til tingretten. Slik saken lå an kunne den være egnet for å tilkjenne erstatning for ikke-økonomisk skade.¹⁴⁶

I Sverige har Högsta domstolen praktisert ordningen med erstatningsansvar for det offentlige, dersom det foreligger brudd på menneskerettighetene.¹⁴⁷ Praksisen har ført til at reglene ble en del av den svenske skadeerstatningsloven, og trådte i kraft 1. april 2018.¹⁴⁸ Basert på redegjørelsen i de tidligere avsnitt kan det argumenteres for at en slik ordning også må praktiseres her, for å oppfylle plikten til å sikre menneskerettighetene slik det følger av Grunnloven § 92 og EMK artikkel 1.

Hvorvidt erstatning skal tilkjennes dersom forsikringstaker er filmet i skjul, og dette medfører et brudd på EMK artikkel 8, er usikkert. EMD har tidligere tilkjent erstatning for brudd gjort private parter seg imellom, som følge av statens positive sikringsplikt.¹⁴⁹ Aall og Askeland legger til grunn at erstatning i slike tilfeller antakelig vil være prosedabelt.¹⁵⁰

Som nevnt i kapittel 3 og 4 kan skjult overvåking medføre et inngrep i den private sfære som oppleves svært krenkende. I *Vukota-Bojic mot Sveits* uttaler retten at overvåkingen har påført kunden en viss angst og stress, og forsikringstakeren ble tilkjent 8.000 euro som følge av den

¹⁴⁴ Vaaler (2017) s. 299-317.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Aall og Askeland (2017), s. 5.

¹⁴⁷ Sak om skjult overvåking av en forsikringskunde ble drøftet av svensk Högsta domstol i NJA 2007 s. 747. Det ble konkludert med, i tråd med EU-domstolens praksis, at EMK art 8 ikke gir et horisontalt vern. Det kunne således ikke rettes erstatningskrav direkte mot forsikringsselskapet, men staten kunne være ansvarlig som følge av manglende sikring av menneskerettighetene.

¹⁴⁸ Skadestandslov (1972:207) kapittel 3 § 4 og kapittel 5 § 8.

¹⁴⁹ *E and others mot Storbritannia*, s. 519.

¹⁵⁰ Aall og Askeland (2017) s. 6.

urettmessige overvåkingen.¹⁵¹ Saksforholdet er sammenlignbart med norske forsikringselskapers bruk av skjult overvåking, og trekker i retning av at dersom det i norsk rett skal tilkjennes erstatning for brudd på EMK, vil konvensjonsbruddet det er tale om være av en slik karakter at erstatning er berettiget, jf. EMK art. 13 og 41.

Erstatning som følge av brudd på menneskerettighetene er ikke etablert i norsk rett i dag, og det foreligger ikke nasjonale hjemler som åpner for å tilkjenne erstatning for konvensjonsbrudd ved alminnelig uaktsomhet. Likevel utvikles den norske erstatningsretten på bakgrunn av folkerettslig påvirkning.¹⁵² Temaet er under debatt, og det foreligger flere gode argumenter for å innføre en erstatningsordning i nasjonal rett, i tråd med de folkerettslige forpliktelser. Høyesterettspraksis, blant annet Rt. 2013 s. 588, kan tolkes i retning av at etablerte , nasjonale erstatningskonsepter viker for de menneskerettslige forpliktelser.¹⁵³

Basert på ovennevnte legges det til grunn at erstatning som følge av skjult overvåking, *kan*, basert på EMDs praksis og Norges plikt til å sikre menneskerettighetene, medføre et erstatningsansvar for staten som følge av brudd på EMK artikkel 8.

¹⁵¹ Avsnitt 104.

¹⁵² Hjelmeng (2016) s. 211.

¹⁵³ Hjelmeng (2016) s. 228.

6 Avsluttende bemerkninger

Avhandlingen har tatt for seg lovligheten knyttet til virksomheten med skjult overvåking av forsikringskunden. Det er redegjort for de ulike sider av forholdsmessigheten ved slik overvåking, slik vilkårene må forstås i lys av EU-retten. Etter en gjennomgang av Norges internasjonale forpliktelser ble det imidlertid konkludert med at dagens regelverk ikke i tilstrekkelig grad ivaretar vernet av privatlivet, herunder lovhjemmelens krav til klarhet og vernet mot misbruk.

Selv om personopplysningsloven §§ 8 bokstav f og 9 bokstav e ikke er et egnet rettsgrunnlag for skjult overvåking, er ikke dette ensbetydende med at det ikke er behov for hjemler som åpner for slik overvåking. Det å bli utsatt for skjult overvåking er imidlertid et inngrep i den private sfære som lovgiver, og ikke forsikringsselskapene, bør drøfte og sette nærmere retningslinjer for. Datatilsynet har gitt uttrykk for tilsvarende synspunkt i sine anførsler til Personvernemnda.¹⁵⁴

Den nære sammenhengen mellom skjult overvåking, spaning fra politiets side og muligheten for fengselsstraff dersom svik blir funnet, taler ytterligere for at det bør utarbeides egne lovhjemler for tiltaket. Det kan i denne sammenheng nevnes at Politimetodeutvalgets utredning, et utvalg som ble satt for å vurdere nærmere lovgivning ved etterforskningsmetoder, endte i et 309-siders langt dokument.¹⁵⁵ Utredningens omfang viser behovet for nærmere avklaring rundt spørsmålet om lovhjemmel og inngrep i retten til privatliv.

Avhandlingen har tatt for seg utredningsmetoden skjult overvåking. Dette er bare en av flere metoder forsikringsselskapene benytter seg av ved skadebehandlingen. Selv om skjult overvåking nok er den mest inngripende av metodene, kan det være grunn til å vurdere den øvrige utredningsvirksomheten i lys av menneskerettighetene.

Avhandlingens konklusjon er således at skjult overvåking av forsikringstaker må hjemles i særskilt lovgivning. I proposisjonen til den nye personopplysningsloven uttales det at de generelle reglene i Forordningen ikke alltid vil gi tilstrekkelig spesifikt rettsgrunnlag eller nødvendige garantier i tråd med Grunnloven og EMK. Det blir da ”nødvendig å utforme mer

¹⁵⁴ PVN-2014-27.

¹⁵⁵ NOU 2004:6.

spesifikke rettsgrunnlag og ytterligere garantier i nasjonal rett, og det vil i mange tilfeller være nødvendig med uttrykkelig hjemmel i særlovgivning”.¹⁵⁶ At forsikringssektorens utredningsvirksomhet, herunder skjult overvåking, blir hjemlet i særlovgivningen, bør således settes på dagsorden.

¹⁵⁶ Prop. 56LS (2017-2018) s. 35.

7 Litteraturliste

Norske rettskilder:

Lover:

- 1814 Lov 17. Mai 1814. Kongerike Norges grunnlov
- 1950 Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen, 4 november 1950 (EMK)
- 1969 Lov 13. Juni nr. 26 lov om skadeserstatning (skadeserstatningsloven)
- 1989 Lov 16 juni 1989 nr. 69 lov om forsikringsavtaler (forsikringsavtaleloven)
- 1999 Lov 21. Mai nr. 30 lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)
- 2000 Lov 14. April 2000 nr 31 lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven)
- 2005 Lov 20. Mai 2005 nr 28 lov om straff (straffeloven)
- 2005 Lov 17 juni 2005 nr 90 lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)
- 2015 Lov 10. April 2015 nr. 17 lov om finansforetak og finanskonsern (finansforetaksloven)

Dommer:

Rt. 1985 s. 211

Rt. 1991 s. 616

Rt. 1993 s. 1302

Rt. 2000 s. 996

Rt. 2001 s. 668

Rt. 2006 s. 853

Rt. 2007 s. 687

Rt. 2008 s. 489

Rt. 2008 s. 1089

Rt. 2010 s. 1430

Rt. 2015 s. 93

HR-2016-2579-A

HR-2016-2554-P

LB-2014-35455

LB-2014-48321

Forvaltningspraksis:

PVN-2013-27

PVN-2014-11

Forarbeider:

- St.prp. Nr 34 (1999-2000) Om samtykke til godkjenning av EØS- komiteens beslutning nr. 83/1999 av 25. juni 1999 om endring av EØS-avtalens protokoll 37 og vedlegg XI
- Ot.prp.nr.92 (1998-1999) Om lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven)
- NOU 2009:1 Individ og integritet – personvern i det digitale samfunnet
- NOU 2004:6 Mellom effektivitet og personvern – Politimetoder i forebyggende øyemed
- NOU 2002:4 Ny straffelov – Straffelovkommisjonens delutredning VII
- Prop. 56 LS (2017-2018) Lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven) og samtykke til deltakelse i en beslutning i EØS-komiteen om innlemmelse av forordning (EU) nr. 2016/679 (generell personvernforordning) i EØS-atvalen
- Datatilsynet (2017) Høringsuttalelse fra datatilsynet – utkast til ny personopplysningslov – gjennomføring av personvernforordningen i norsk rett, (2017).

Juridisk litteratur:

- Arnesen og Stenvik (2015) Arnesen, Finn og Are Stenvik. *Internasjonalisering og juridisk metode*, 2 utg., Oslo: Universitetsforlaget, 2015

- Blekeli og Selmer (1977) Blekeli, Dag og Knut Selmer, *Data og personvern*, 1. Utg., Oslo: Universitetsforlaget, 1977.
- Eckhoff (2001) Eckhoff, Torstein. *Rettskildelære*, 5 utg., Oslo: Universitetsforlaget 2001.
- Fredriksen og Mathisen (2018) Fredriksen, Halvard og Gjermund Mathisen. *EØS-rett*, 3. utg., Bergen, Dublin: Fagbokforlaget, 2018
- Harris (1995) Harris, David, O'Boyle, Michael and Warbrick, Colin: *Law of the European Convention on Human Rights*. London, Dublin, Edinburgh: 1995.
- Lexerød (2015) Lexerød Hovlid, Ellen. *Vern av privatlivets fred*, 1 utg., Kristiansand: Gyldendal 2015
- Robberstad (2016) Robberstad, Anne. *Sivilprosess*, 3 utg., Oslo: Fagbokforlaget 2016.
- Sejersted (2011) Sejersted, Fredrik, Finn Arnesen, Ole-Andreas Rognstad et al. *EØS-rett*, 3 utg., Oslo: Universitetsforlaget 2011
- Wiese og Bygrave (2016) Wiese, Dag og Lee A. Bygrave. *Personvern i informasjonssamfunnet*, 3 utg., Bergen: Fagbokforlaget 2016.

Juridiske artikler:

- Aall og Askeland (2017) Askeland, Bjarte og Jørgen Aall. ”Statens oppreisningsansvar ved brudd på menneskerettighetene”, *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett*, 2017, Vol. 2 s. 3-6.

- Aall (2017) Aall, Jørgen. ”EMKs betydning etter grunnlovsrevisjonen”, *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, 2017, årgang 130, nr 5, s. 407-432
- Aarli (2005) Aarli, Ragna. ”Vern av privatlivets fred”, *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 2005, s. 525-573
- Bing (2014) Bing, Jon. ”Overføring av personopplysninger til utlandet – noen grunnleggende problemstillinger”, *Lov og Rett*, 2014, Vol.54, s. 127-146
- Bårdsen (2014) Bårdsen, Arnfinn. ”Grunnloven, straffeprosessen og strafferetten – noen linjer i høyesteretts praksis etter grunnlovsreformen 2014”, *Jussens venner*, 2017, volum 52
- Skoghøy (2015) Skoghøy, Jens Edvin. ”Menneskerettighetenes stilling etter Grunnloven”, *Lov og Rett*, 2015, årgang 54 s. 195-196

Nettsider:

Finans Norge (2017) - Finans Norge. *Forsikringssvindel i Norge – svikstatistikk 2017* (2017), <https://www.finansnorge.no/contentassets/840791dfa41c42429db9306e1e576595/svikrapport-2017.pdf> [sitert 07.02.18]

Færaas (2013) - Arild Færaas. *Slik overvåker forsikringssekskapet ditt mulige svindlere* (2013), <https://www.aftenposten.no/norge/i/5Vqye/Slik-overvaker-forsikrings-selskapet-ditt-mulige-svindlere> [sitert 05.02.18]

Johannessen (2014) - Nanna Johannessen. *Slik svindler nordmenn forsikringssekskapene* (2014), <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/slik-svindler-nordmenn-forsikringssekskapene/a/10139395/> [sitert 05.02.18]

Moflag (2013) - Tuva Moflag. *Forsikringene alle bør ha.* (2013),
<https://www.dinside.no/okonomi/forsikringene-alle-bor-ha/61286725> [sitert 15.01.18]

Finans Norge (2014) - Finans Norge, *Forsikringssekskapenes felles retningslinjer innen utredning ved mistanke om forsikringssvindel*, (2014),
<https://www.finansnorge.no/contentassets/3189c66103c5470cb4bec6b1f16b6e46/2.9.-bransjenorm-med-felles-retningslinjer-innen-utredning-ved-mistanke-om-forsikringssvindel-.pdf>

Internasjonale rettskilder:

Rettsavgjørelser:

Sak C-524/06	Heinz Huber v Bundesrepublik Deutschland - ECLI:EU:C:2008:724
Forente saker C-465/00, C-138/01 og C-139/01	Österreichischer Rundfunk – ECLI:EU:C:2003:294
Sunday Times mot Storbritannia	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 26. april 1979 (søkenummer 6538/74)
Silver and others mot Storbritannia	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 25. mars 1983 (søkenummer 7136/75)
Leander mot Sverige	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 26. mars 1987 (søkenummer 9248/81)
M.S mot Sverige	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 27. august 1997 (søkenummer 20837/92)
Niemetz mot Tyskland	The European Commission of Human Rights, Strasbourg, 28. oktober 1997 (søkenummer 28802/95)

Osman mot Storbritannia	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 28. oktober 1998 (søkenummer 18984/91)
Tsavachidis mot Hellas	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 21. januar 1999 (søkenummer 28802/95)
Rekvényi mot Ungarn	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 20. mai 1999 (søkenummer 25390/94)
Rotaru mot Romania	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 4. mai 2000 (søkenummer 28341/95)
Pretty mot Storbritannia	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 29. april 2002 (søkenummer 2346/02)
E and others mot Storbritannia	The European Court of Human Rights, Strasbourg 26. november 2002 (søkenummer 33218/96)
Reklos og Davourlis mot Hellas	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 15. januar 2009 (søkenummer 1234/05)
R.E mot Storbritannia	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 27. oktober 2015 (søkenummer 62498/11)
Roman Zakharov mot Russland	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 4. desember 2015 (søkenummer 47143/06)
Vukota-Bojic mot Sveits	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 18. oktober 2016 (søkenummer 61838/10)
NJA 2007 s. 747	Högsta domstol, sak NJA 2007 s. 747

Direktiver og forordninger:

Direktiv 95/46/EF	Europa-parlamentets og Rådets direktiv 95/46/EF om beskyttelse av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger og om fri utveksling av slike opplysninger, 24. oktober 1995
EUs personvernforordning	Europaparlaments- og rådsforordningen 2016/679 om vern av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger og om fri utveksling av slike opplysninger samt oppheving av direktiv 95/46/EF, 27. april 2016

Artikler:

Artikkel 29-gruppen	Working document on the surveillance of electronic communications in the workplace, WP 55, 5401/01/EN/Final, 29. mai 2002
Artikkel 29-gruppen	Opinion on the notion of legitimate interests of the data controller under article 7 of Directive 95/46/EC, WP 217, Opinion 6/2014, 9. april 2014

Lover:

Skadeståndslag	Skadeståndslag av 6. Februar 1972 (1972:207)
----------------	--